

SLEKT OG DATA

MEDLEMSBLAD FOR SLEKT OG DATA

| ÅRGANG | 30 | NR. 3 | 2019 |

TEMA: **Lov
og rett**

6943

Etterforskning og straff

Skolehjem

Leiermål

MEDLEMSBLAD

for Slekt og Data.
Utkommer med
4 nummer pr. år

ABONNEMENT

for bibliotek og liknende
institusjoner kan tegnes
for kr 550,- pr. år.

ANNONSER

Anne Schiøtz

E-POST:

generalsekretar@slektogdata.no

TLF.: 22 42 24 00

SLEKT OG DATA

POST/BESØKSADRESSE:

Øvre Slottsgate 2B,
0157 Oslo

TLF.: 22 42 24 00

www.slektogdata.no

REDAKTØR

Anne Schiøtz

E-POST:

generalsekretar@slektogdata.no

REDAKSJONSLEDER

Ida Bergitte Andersen Hundvebakke

E-POST:

idah@slektogdata.no

OPPLAG

10 300

DESIGN OG LAYOUT

Morten Hernæs,
07 Media

TRYKK

07 Media

SLEKT OG DATA

Etterforskning og straff Skolehjem Leiermål

INNHold

LEDER

- 3 Lov og rett – sorte får,
forbrytelser og livsopphold

TEMA

LOV OG RETT

- 4 Noen lange linjer
for norsk retthistorie
- 8 Politi- og lensmannsarkiver
- 12 Polititidende – en kilde til stort og
smått i den kriminelle verdenen
- 14 Arkiver til rettssaker
- 16 Utilregnelighet i straffesaker
gjennom historien
- 18 Umyndiggjøring og vergemål
- 20 Fengselsarkiver
- 22 Første besøk på arkivet
– alt du trenger å vite
- 24 Arkiver etter skolehjem
- 27 Leiermål
- 31 Farskaps- og bidragssaker
- 34 Statsborgerskap, statsløse og
tap av statsborgerlige rettigheter
- 37 Balladen om
Severin Martin Sivertsen
- 41 'Rask-Jens' ble straffet hardt!

DNA

- 44 Hvordan jeg fant
min biologiske far

FORSIDEN

Fangefoto kan være en spennende kilde.

FOTO: JUSTISMUSEET – NASJONALT MUSEUM
FOR POLITI, RETTSVESEN OG KRIMINALOMSORG

4

12

20

24

37

Fra Bergenhus
undveg igaar omtrent
verin Martin Sivertsen
Ar gml., Høide 65³/₄,
blaa, Ansigt glat, Hud
dog store Hænder og
Ar paa venstre Haand
Ryggen.

Bed Undvigelsen i
flædning. For hans U
Bergenhus den 14

Lov og rett – sorte får, forbrytelser og livsopphold

Denne gang er medlemsbladet *Slekt og Data* viet temaet «Lov og rett». For noen kan arkivmateriale knyttet til temaet være velkjent materiale, men for mange vil nok dette være et ganske ukjent territorium. Mellom permene til dette nummeret av *Slekt og Data* kan du lese om ulike kilder til lov og rett som du kan bruke for å finne informasjon om dine slektninger i straffens irrganger.

Temaet lov og rett har nær tilknytning til utviklingen av rettshistorien i Norge, fra vikingtid, gjennom middelalderen og frem til tidlig moderne tid.

De første rettsreglene om straffereaksjoner finner man i landskapslovene som kom til på 900- og 1000-tallet, som senere ble etterfulgt av Magnus Lagabøtes landslov og bylover og som nylig er blitt digitalisert og tilgjengeliggjort for allmennheten av Arkivverket og Nasjonalbiblioteket. Grunnlaget for mange av de rettsregler og straffereaksjoner som la grunnlaget for rettspleien på 1600-, 1700-, og 1800-tallet finner man i Christian Vs Norske lov.

En av de mer kjente kildene til temaet lov og rett, som en del slektsforskere har brukt i sin gransking, er rettsprotokoller som tingbøker og ekstraretsprotokoller hvor man kan lese dommer og kjennelser i rettssakene. I de senere år har arkivinstitusjonene og ulike slekts- og personhistoriske organisasjoner hatt et større fokus på å digitalisere flere ulike typer

arkivmateriale som gir innfallsport til kunnskap og viten om straffereaksjoner i moderne tid, fortegnelser over fanger, deres personalia, levekår og livshistorier. Dette gjør at slektsforskere og andre historieinteresserte har fått uvurderlige verktøy for å forenkle søk etter sine forfedre i saksmateriale som er bevart etter ulike straffeanstalter. Selv om man har fått tilgjengeliggjort fangeprotokoller og lignende, så vil slektsforskere kunne finne de virkelig personlige historiene ved å dykke ned i saksmateriale som er bevart i papirarkivene.

Gjennom arkivmateriale som omhandler lov og rett vil man til tider kunne komme over informasjon om vonde hendelser og livshistorier, som i liten grad har vært kjent eller omtalt i familiehistorien. Hendelser som gjennom årtier har vært fortiet, men som kan ha påvirket slektshistorien og lagt grunnlaget for slektsgårer.

Mange slektsforskere vil oppleve at flere av sine forfedre og slektninger har vært ilagt straffereaksjoner og det vil være ulike vurderinger for hvordan man behandler slik informasjon og gjengir denne i slektsforskningen sin. For oss som slektsforskere vil rettsregler om innsyn og partsrettigheter være bestemmende for hva slags informasjon man kan få tilgang til og når dette kan skje, mens regler knyttet til personvern gir rammer for hva slags informasjon vi kan behandle og publisere for offentligheten.

// Selv om man har fått tilgjengeliggjort fangeprotokoller og lignende, så vil slektsforskere kunne finne de virkelig personlige historiene ved å dykke ned i saksmateriale som er bevart i papirarkivene. //

Morken Thorvaldsen
LEDER I SLEKT OG DATA

Noen lange linjer for norsk rettshistorie

Når vi snakker om utviklingen til norsk rettshistorie i nyere tid peker 1700-tallet og 1800-tallet seg spesielt ut med sine store endringer.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

– Det skjedde mange endringer i samfunnet og i norsk rettsvesen på 1700-tallet. Endringen i rettsvesenet begynte ikke med de franske filosofene som mange andre endringer på den tiden gjorde, men med religionen. Fra slutten av 1600-tallet og utover 1700-tallet ble det ortodokse tanke-settet i religionen erstattet med et pietistisk tanke-sett. Da ble også gudsbildet helt annerledes. Det endret hele samfunnet. I ortodoksien var Gud streng og straffende og hele rettssystemet var bygget opp slik at det skulle hindre folk i å bli fristet av Satan. 1600-tallet var derfor hundreåret for strenge kropsstraffer. Med halshugging, utskjæring av tunger, brennemerking og andre ufysiske straffer som skulle være til skrekk og advarsel for resten av befolkningen. Samtidig var det også en slags god tanke bak, sett med datidens øyne. Om man straffet dem som hadde gjort noe galt ville man blidgjøre Gud slik at ikke hele samfunnet ble straffet, sier Jørn Øyrehagen Sunde, professor ved Juridisk Fakultet hos Universitetet i Bergen. Han har forsket mye på norsk rettshistorie og rettskultur.

KONFIRMASJONEN HADDE STOR BETYDNING

Med pietismen endret hele rettssystemet seg. Det første som skjedde var at synet på hva som skapte kriminalitet ble endret. Synd skyldtes ikke lenger fristelser, det skyldtes mangel på kunnskap. Og noen som manglet kunnskap kunne ikke straffes. Parallelt med dette skjedde det flere typer kunnskapsløft i samfunnet som skulle få store ringvirkninger.

– Det viktigste var innføringen av konfirmasjonen i 1736, som vektla at den som skulle konfirmeres måtte lære å lese og lære seg en god moral. Det varierte selvsagt fra prest til prest hvor stort fokus han hadde på kunnskapsheving, men generelt førte konfirmasjonen til at vi fikk en opplyst bondebefolkning i Norge. Der alle,

både fattig og rik, kvinner og menn, hadde fått en grunnleggende utdanning. Noen vil nok si at dette primært var en religiøs indoktrinering, men den gjorde befolkningen mer rustet til å være deltagere i samfunnet. Også når det kom til rettsvesenet, sier Sunde.

MER DISKUSJON I RETTSSALENE OG MILDERE STRAFFER

At kunnskapsnivået ble hevet i befolkningen ser vi også i rettssakene. I alle alvorlige rettssaker skulle det være en sorensskriver og åtte meddommere. Når meddommerne fikk et godt kunnskapsnivå var de i større grad rustet til å diskutere med sorensskriveren og være uenig med han når det kom til straffeutmålingen. Om de hadde gode argumenter ble de også gjerne hørt. Resultatet av en større diskusjon i rettssalen var mildere og mildere straffer, og mye mindre bruk av kropsstraff. Unntaket var de alvorligste sakene, som rovmord. De som stod bak slike ugjerninger ble fremdeles straffet hardt.

FORSVARERE FRA 1735

En annen viktig endring i rettssystemet på 1700-tallet var innføringen av forsvarere.

– Fra 1735 skulle alle ha en offentlig forsvarer i alvorlige straffesaker, og alle som var «mindre begavet» hadde krav på dette. Dette var for å hindre feil. For på 1600-tallet hadde det vært en veldig vilje til å straffe folk fordi alle var så livredde for synd og for Gud. Det ble etter hvert oppdaget at dette førte til at feil folk ble straffet og at forsvarere da var nødvendig. Resultatet ble mange flere benådninger og mildere straffer, siden forsvarernes argumenter gjerne var gode, sier Sunde.

Fra 1736 ble det også et krav om at alle som skulle

Botsfengselet i Oslo. Egentlig skulle det bygges fire lignende fengsler til, men det viste seg å være et altfor dyrt prosjekt til å kunne gjennomføres. FOTO: ANDERS BEER WILSE/OSLO MUSEUM

drive som jurist skulle ha en juridisk utdannelse. Før 1735 kunne for eksempel lensmennene være forsvarere. Om de fikk forsvarerrollen ble kanskje ikke hjelpen så god for den siktede, da lensmannen gjerne var den som hadde arrestert vedkommende i utgangspunktet.

– Profesjonaliseringen av jussen skjedde gradvis gjennom flere tiår. Utdanningen ble gjort i København, men mange reiste til Norge etterpå fordi lønningene var høyere her. I tillegg til advokater ble også dommerne i større grad juridisk skolerte. Sorenskriveren hadde gjerne mange hundre bøker med juridisk litteratur, og når endringer i rettspraksis ble gjort i Europa kom også disse tankene raskt hit, sier Sunde.

FRA FELLESSKAP TIL ISOLASJON TIL FELLESSKAP

Der 1700-tallet var rettspraksisens hundreår, ble 1800-tallet mest kjent for de endringene som ble gjort i hvor folk ble straffet. Altså straffeanstalter.

– Da en gikk bort fra harde kroppsstraffer på

1700-tallet havnet folk i større grad i fengsel, på den tiden tukthus/arbeidsanstalter. I starten bodde de innsatte på rom med hverandre og jobbet sammen på arbeidsalene. Det en fant ut når var at unge ble opplært av mer erfarne kriminelle om de levde så tett på. Det førte til flere enkeltceller og mer isolasjon. Det hang sammen med en voksende tanke om at de kriminelle skulle sitte og reflektere over hva de hadde gjort. I forlengelse av dette ble Botsfengselet i Oslo bygget. Dette var et kjempeeksperiment og målet var å bygge fire lignende fengsler. Men det viste seg å bli kolossalt dyrt, så det ble med ett, sier Sunde.

Å satse på mer isolasjon viste seg å bli en fiasko. Mange av fangene ble deprimerede og det skjedde til og med noen selvmord som følge av dette. Kursen ble igjen justert og soning i større fellesskap ble reinnført.

LANGE TRADISJONER FOR REHABILITERING

I dagens norske fengselssystem er rehabilitering et hoved-

mål. De kriminelle skal bli rehabilitert så de ikke begår noen kriminelle handlinger igjen. Denne rehabiliteringstanken har preget Norge lenge.

– Den kom mye tidligere enn mange tror og var en del av den pietistiske bølgen. Vi ser det med arbeidsanstaltene for eksempel. Her skulle de innsatte lære seg et håndverk de kunne livnære seg med når de kom ut. Vi ser det også da det ble slutt på kroppsstraffer. Kroppslige straffer ble plutselig sett på som en stigmatisering som gjorde det vanskeligere for folk å endre kurs. Om du ble brennmerket i pannen som straff, ville du for eksempel i mindre grad kunne klare å komme deg ut av kriminalitet. Et annet interessant aspekt var at de som ikke var konfirmerte da de ble satt inn måtte konfirmeres før de slapp ut igjen, som et forsøk på å gi dem mer kunnskap, sier Sunde.

INGEN FERIEOPPHOLD, MEN BEDRE ENN FØR

Men hvordan var det egentlig å være innsatt på 1700- og 1800-tallet? Alt lå til rette for en human behandling, men ble dette praktisert i realiteten?

– Med tanke på at det også var folk som var på

tukthuset fordi de ikke klarte å forsørge seg selv, sier det seg selv at dette ikke var noen torturanstalt. Luksuriøst var det ikke, og det var heller ingen høy standard. Dette var altså ikke et ferieopphold. Det kunne være utfordrende å havne i samme celle som eldre kriminelle, og det var også dels et problem med korrupte vakter. Altså ikke et ideelt system. Men så spørs det hva man sammenligner dette med. Sammenligner en det med dagens system eller systemet en hadde i Norge før 1700-tallet? Sammenligner en det med det siste var det en betydelig forbedring, sier Sunde.

STABILE LINJER FOR NORSKE DOMSTOLER

Dette var utviklingen til rettspraksisen og straffeanstaltene, men hvordan har selve domstolene utviklet seg historisk?

– Det har vært en forunderlig stabilitet i Norge på dette området helt fra Magnus Lagabøtes lovgivningsarbeid på 1200-tallet. Dette er typisk for et land som ikke har hatt en revolusjon. Et av målene med en revolusjon er ofte å endre rettssystemet, men noen slik revolusjon har vi ikke hatt i Norge. Det har vært protester og rettssystemet har ikke vært perfekt, men det

Fanger på Akershus slaveri rundt 1895. FOTO: HANS WINGAARD FRIIS/OSLO MUSEUM

har ikke vært så ille at folk har tydd til revolusjon, sier Sunde.

Men noen endringer har det vært.

– På 1600-tallet ble det blant annet innført egne spesialdomstoler. For eksempel Bergretten for bergstadene, Birkeretten for grevskaper som Larvik og den militære domstolen. Disse ble avskaffet på 1800-tallet, med unntak av den militære domstolen, som var kjent for veldig strenge straffer, sier Sunde.

KRANGLER KUNNE BLI FATALE

Om vi ser på arkivmateriale fra fortidens rettssaker og hva folk ble straffet for vil en del av sakene fremstå som rene bagateller med dagens øyne. For eksempel et munnhuggeri mellom to personer. Men var det faktisk bagateller på den tiden saken var oppe for retten?

– Du må se på konteksten. På 1700- og 1800-tallet bodde folk i sterke fellesskap tett oppå hverandre. De delte hus, gjerne mark og ofte en fjøs. De var helt avhengige av å samarbeide. Da kunne en rettssak som handlet om en krangel om et møkkagreip være helt avgjørende for å ikke ødelegge et helt samfunn, sier Sunde.

TYVERI HARDT STRAFFET

Selv om samfunnet endret seg til det bedre gjennom 1700- og 1800-tallet når det kom til rett og straff, var det fremdeles enkelte grupper som var mer utsatt. En av dem var unge menn som ble tatt for tyveri.

– De ble straffet hardt frem til slutten av 1800-tallet. På 1600-tallet ble tyveri hardt straffet fordi det var synd og brudd på ett av de ti budene. Så ble det, som alt annet, mildere straffet når ortodoksien vek plass for pietismen. Men så kom opplysningstiden, der eiendom ble sett på som en grunnpilar i samfunnet. Tyveri ble dermed sett på som et samfunnslovbrudd like mye som et brudd mot en medborger, sier Sunde.

Den andre gruppen var kvinner, og spesielt kvinner i rettssaker som handlet om seksualitet. For som du kan lese mer om i artikkelen om leiermål var seksualitet lenge et ladet juridisk tema.

– I et samfunn uten barnehager og andre velferdsgoder var samfunnet avhengig av familier og ekteskap. Om noen for eksempel var utro, altså drev «hor», kunne dette ødelegge både et ekteskap og et arbeidsfellesskap. Det måtte derfor straffes. Samtidig ser vi at kvinners juridiske posisjon endres utover 1700-tallet, for eksempel om mannen stakk fra en kvinne og hennes barn. Men det er verdt å ha i bakhodet at det også skyldtes at det fantes statistikk på at barn født utenfor ekteskap hadde en større sjanse for å bli kriminelle om de ikke ble ivarettatt. Myndighetene gjorde derfor alt for at ikke dette skulle skje, sier Sunde.

En snekker celle i botsfengselet i Oslo.

FOTO: ANDERS BEER WILSE/OSLO MUSEUM

TA EN KIKK PÅ GJELDSSAKER

Gamle rettsaker som handler om seksualitet har en tendens til å fremstå litt ekstra fascinerende for mange i dag, siden praksisen og holdningene var så annerledes før og siden de var så utbredte. Men Sunde vil gjerne trekke frem en annen type sak som også var svært utbredt, men som færre slektsforskere nok har vært borti. Disse kan si mye om hvilke forhold våre forfedre levde under.

– Dette er de sakene som handler om økonomisk gjeld. På 1700- og 1800-tallet fantes det ingen forsikring og ingen kredittsystem som tok vare på de svakeste. Om du skulle kjøpe noe eller investere i gården din måtte du låne penger av andre. Om gården brant ned stod du på bar bakke uten å være i stand til å betale gjelden din. Det samme risikerte du om du plutselig ble utsatt for en ulykke som gjorde deg skadet for resten av livet. For eksempel at du brakk et ben som ikke fikk grodd skikkelig. Da stod du igjen med masse gjeld til en privatperson som trengte pengene, uten stand til å gjøre noe. Disse sakene finnes det mange av i tingbøkene og de sier mye om hvor sårbare folk var før. De fortjener mye mer oppmerksomhet, sier han. ■ ■

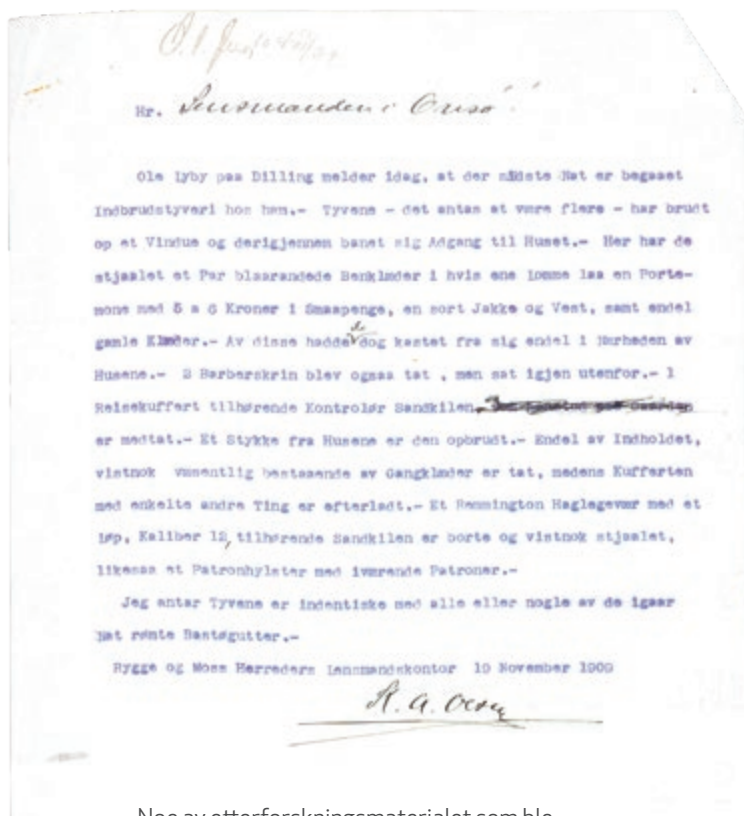
Politi- og lensmannsarkiver

I arkivene etter politi og lensmenn kan du finne detaljerte opplysninger om folk i by og bygd og ulike politisaker de har vært involvert i.

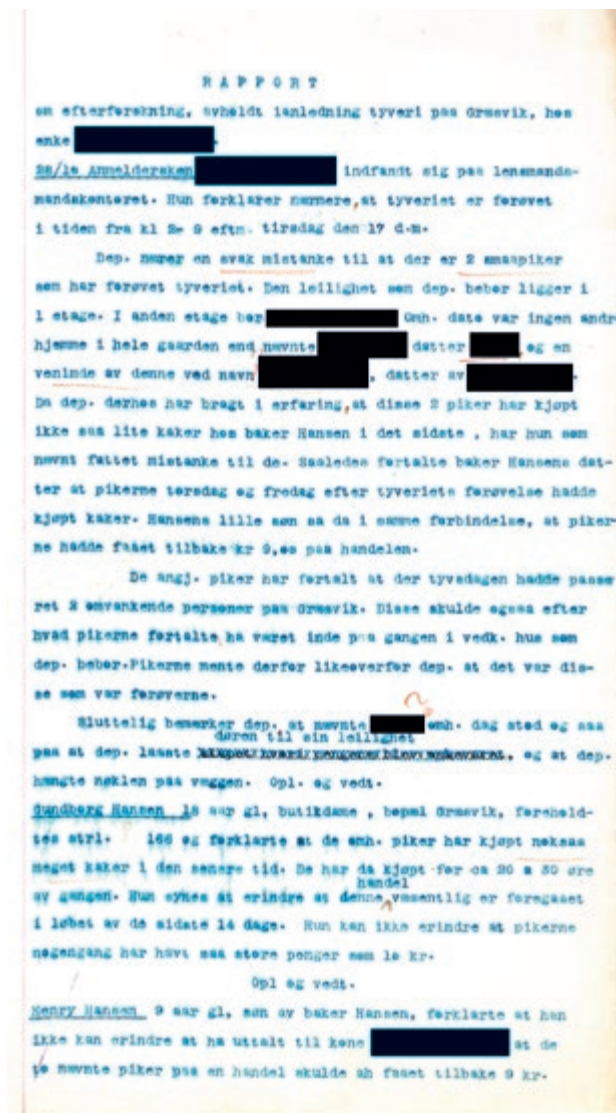
■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Politi- og lensmannsarkivene finner du i statsarkivene. Du kan få en oversikt over hvilket statsarkiv som oppbevarer arkivmaterialet fra de ulike lensmannsdistriktene på arkivportalen.no.

Der finner du også en oversikt over sperrefrister og hva som finnes i de ulike arkivene. Dette kan variere fra sted til sted.

Noe av etterforskningsmaterialet som ble laget da K. Hansen ble frastjålet ti kroner i 1911. Faksimilen over er et eksempel på en annen sak som har blitt meldt inn til et lensmannskontor.

FØR DU GÅR TIL ARKIVENE

Om du ikke vet om en av dine forfedre kan ha vært involvert i en politisak kan du søke etter vedkommende på Nasjonalbibliotekets nettside. Avisene skrev ofte om slike saker og før var de ikke alltid like opptatt av anonymitet og personvern som de er i dag. Merk at ikke alle involverte nødvendigvis er nevnt i avisene, for eksempel de som var inne som vitner eller om det var snakk om små overtredelser som fyllarrest.

Om du finner en formor eller forfar nevnt i avisene vil det stå i hvilket område saken foregikk og i hvilken tidsperiode. Da kan du ta en kikk på arkivmaterialet som er nevnt under.

Dette er noe av det mest typiske arkivmateriale du kan finne i politi- og lensmannsarkivene. Merk at hva som står i arkivmaterialet kan variere fra sted til sted og fra år til år.

ETTERFORSKNING OG FORHØR

Når noe kriminelt skjedde i politi-/lensmannsdistriktet ble det gjennomført etterforskning og avhør. Arkivmaterialet etter dette er veldig spennende og forteller mye og detaljert om både den aktuelle hendelsen og alle som var involvert.

Et eksempel på en slikt sak finner vi i arkivet etter Onøy lensmannskontor. Den 28. oktober 1911 oppsøkte enken K. Hansen lensmannskontoret etter å ha blitt

Dette har nemlig v. aldrig seet og saa kenon ha miferatnaet
han, idet han kun sa til denne at han saa pikerne hadde 50 ore.
Opl. og vedt.

[redacted] født 26/12 1897 i [redacted] av færdre [redacted] og
hustru [redacted], elev av Grøvik skole, forklarte at hun tyve
dagen var paa besøk hos [redacted]. Hansen har var da ikke hjemme.
Uttaa eftm i skureringen skulde de gaa en tur til dep. Den de
gik ned trappen møtte de i gangen 2 um fremmede mandpersoner.
Disse spurte om de skulde handle. Hertil svarte de benægtende.
De personer saa ut til at være envenkende kramkarler, idet den
ene hadde noget sådant at bare paa, blev pikerne reddet og løp
op trappen og ind til [redacted] hverpaa de laaste døren efter sig.
Litt senere hørte de, at der var nogen som runsterte nede i annel
derakens leilighet. De føttet indilertid ingen mistanke hertil,
men tredje det var [redacted] - maskinist [redacted] hustru, idet
denne familie skulde flytte ind der samme dag.
De omh personer var av følgende signalement. Den ene var lya og
mekkaa lav, iført lya frakke og blaas benklær; den anden var
mørk og mekaa hoi og hadde en latarrem om livet.

Det forholder sig rigtig at dep. har været hos baker Hansen
flere gange i den senere tid og kjøpt kaker. Det har da som
gel været [redacted] som har betalt kakaerne. Den oftest har de kjøpt
for 25 a 15 ore av gangen. Hver mange gange de som nevnt har
kjøpt kaker vet hun ikke men er det invertifald flere. [redacted] har
selv fortalt ved hver anledning at hun har faaet penger enten
av sin søster eller av sin far. Dep. har indilertid aldrig seet
at [redacted] ved sdaadane anledninger har haet større penger
end i krene. Opl. og vedt med tilføiende, at dep. ikke har
ringeste kjendskap til hvem som er færværen av tyveriet.

[redacted] i Fredrikstad av færdre med
[redacted] og hustru [redacted], elev av Grøvik skole, for-
klarte at det ikke er riktig naar anmelderaken forklarer at
dep. omh. dag skulde ha seet hver denne la vedk. nøkkel. Det-
te har dep. ikke ringeste kjendskap til, idet hun sjelden og
aldrig er inde i dennes leilighet. Spesielt omh. dag var dep.
ute i gaten og idet klageraken gik sa hun enda til hende paa
spøk. Vil de heppe taug mer Hansen? hverpaa denne sa at hun

ikke kunde s. noget i-etc.

Hun vil kun erindre at hun idethele 2 gange har
kjøpt kaker hos baker Hansen. Den ene gang før le ore og an-
den gang før 15 ore. Kakerne har været til hende selv og har
hun faaet pengene av sin far og søster. Derhos erindrer hun nu
at hun en gang senere ogsaa har kjøpt kaker. Hun skulde da
til presten og var hun sammen med [redacted] ved anledningen.
Hun har aldrig haet saa store penger som le kr.

Tyvedagen var hun hjemme alene og var da [redacted] paa
besøk hos hende. Den da en eftermiddagen skulde gaa til
[redacted] en tur mette de vedk. kramkarle i gangen. Disse spurte
om pikerne skulde handle. Hertil svarte dep. benægtende. [redacted]
blev svært rød, og løp de begge ind og laaste døren før sig.
Vedk. kramkarler var fremmede. De hørte rigtigene at der blev
runstert endel nede i anmelderakens leilighet, men tredje de
at det var [redacted] hustru.

Efter hvad dep. har hørt, skulde vedk. kramkarle ogsaa
ha været hos Jette Wilhelmsen og hos kjøpmand Lund.

Hvem der har færværet tyveriet har dep. ikke kjendskap
til.

Opl. og vedt.
S/13 Andreas Wilhelm Lund, 35 aar gl, kjøpmand, bopæl Grøvik,
forklarte at der fredag og lørdag den 13 og 14 oktober var 2
fremmede mandpersoner inde i butikken og handlet tebakke.
Disse personer var av mistenkkelig utseende og gav indtryk av
at være envenkende kramkarler. Den ene av de angj. var lya og
hadde
mekkaa liten av vasket, og smaa tynde mustacher, den anden var
heire, med mørkt haar og mørke bærter.

Personerne var dep. fremmede.

Opl. og vedt.
Henriette Wilhelmsen 34 aar gl, syypike, bopæl Grøvik, forklar-
te at hun, fredag den 13 hadde besøk av en fremmed mandpersoen
- kramkarle. Denne personen var mørk, hadde mørkt haar og mørke
bærter. Han var av mid. størrelse.

Opl. og vedt.
Anmelderaken fastholder bestemt hvad hun tidligere har forklaret
nemlig at vedk. pike [redacted] stod og saa hver dep. la nøkkel til
skabet. *denne*
Derhos fastholder hun at baker Hansens som sa til hende

at pikerne hadde faaet tilbake kr 2,00 paa en handel.

Opl. og vedt.
Jeg umdister ikke at meddele, at jeg treer vedk. piker aldeles
uskyldige i tyveriet. Det er je oplyst at de omh. kramkarle var
paa Grøvik fredag og lørdag den 13 og 14 oktober, og vil jeg
ogsaa tre, at de har været her tyvedagen, der av anmelderaken
nu er oplyst at være paafølgende tirsdag, og ikke som i ann-
nevnt *1873* ~~SAKKE~~. Jeg er av den formodning at det er disse kram-
karle som er tyvene.

Efter hvad der er anført i anmelderakens forklaring,
hadde denne je haugt nøkkel til døren fra sig paa en hanger i gar-
gen og vilde det da ha været let for vedk. tyve at finde denne
og laase sig ind.

De omh. kramkarle er ikke efter hvad der er blitt for-
talt, senere været seet paa Grøvik. Derimot har de tidligere
flere gange vanket her, og har anmelderaken meddelet, at hun selv
nogle dage i færvælen hadde handlet med vedk. De var saaledes
ikke ukjendte med hendes leilighet.

Onsø lensmannskontor 8 november 1911

Efter høringsforhøret.
Per Hegg

frastjålet ti kroner. Hun hadde også med seg en mistanke til lensmannskontoret denne dagen: At tyvene var nabo-jenta og hennes venninne. Det fellende beviset ifølge henne var

«Da dep. Dernes har bragt i erfaring at disse 2 piker har kjøpt ikke saa lite kaker hos baker Hansen i det sidste, har hun som nævnt fattet mistanke til de. Saaledes fortalte baker Hansens datter at pikerne torsdag og fredag efter tyveriets forøvelse hadde kjøpt kaker. Hansens lille søn sa da i samme forbindelse, at pikerne hadde faaet tilbake kr 9,00 paa handelen».

De to småjentene ble så innkalt til avhør. Her forteller de at de har sett at

«der på tyvsdagen hadde passert 2 omvankende personer paa Græsvik. Disse skulde ogsaa efter hvad pikerne fortalte ha været inde paa gangen i vedk. hus som dep. bebor. Pikerne mente derfor liveoverfor dep. at det var disse som var forøverne». De forteller også at de har fått penger til kaker fra foreldrene sine, ikke ved å begå kriminelle handlinger.

K. Hansen hevder på sin side at den ene jenta hadde sett at hun låste døren til leiligheten sin og hang nøkkelen på veggen i forkant av tyveriet.

Også flere personer blir innkalt til avhør. En 18 år gammel butikkdame forteller om den hyppige handelen jentene har hatt med kaker.

«Hun synes at erindre at denne handel væsentlig er foregaaet i løbet av de sidste 14 dage. Hun kan ikke erindre at pikerne nogengang har havt saa store penger som 10 kr.».

Den ni år gamle sønnen til bakeren blir også innkalt til avhør. K. Hansen har jo tidligere sagt i avhør at han fortalte henne at de anklagde jentene hadde fått tilbake ni kroner. I avhøret kan han ikke huske å ha sett noe slikt. Men det han mener han sa at han så at jentene hadde 50 øre da de var innom.

Avhørene fortsetter over flere sider. Etter hvert begynner mistanken å dreie over mot de to nevnte mennene som hadde vært i bygda i dagene før tyveriet og som jentene også påstod de hadde sett hendelsesdagen. Den lokale kjøpmannen i bygda beskriver dem slik

«Disse personer var av mistenkelig utseende og gav indtryk av at være omvankende kramkarler. Den ene av de angj. var lys og noksaa liten av vekst og hadde smaa tynde mustacher, den anden var hoire, med mørkt haar og mørke barter».

K. Hansen velger å opprettholde anklagen sin, men lensmannen velger til slutt å tro på småjentene. Konklusjonen i saken blir

«Jeg er av den formodning at det er disse kramkarle som er tyvene. Efter hvad der er anført i anmelderskens forklaring hadde denne jo hengt nøklen til døren fra sig paa en henger i gangen og vilde det da ha været let for vedk. tyve at finde denne og laase sig ind. De omh- kramkarle er ikke efter hvad der er blit fortalt senere været seet paa Græsvik. Derimot har de tidligere flere gange vanket her, og har anmeldersken meddelt at hun selv nogle dage i forveien hadde handler med vedk. De var saaledes ikke ukjendte med hendes leilighet».

Ellers i etterforskningsmappen til Onsøy lensmannskontor finner vi alt fra meldinger om stjålne båter til rundskriv om kidnappede barn til rapporter om branner.

En av sakene omhandler en brann i en skog i desember 1917. På samme sted har det brent flere ganger i nær fortid og det er mistanke om at brannene er påsatt. Skogeierfamilien beskylder naboen for å stå bak.

«Ingen av de hadde dog nogen an – den begrundelse for sin mistanke til henne end, at hun forekommer dem lidt rar av sig og at hun bærer nag til sine naboer», kan vi lese i sakspapirene.

Saker om uforklarlige branner finnes det flere av i etterforskningsmappen fra Onsøy lensmannskontor. I en av dem sender lensmannen brev til Gaustad sykehus for å forhøre seg om en mistenkt. Kvinnen var på Gaustad sykehus for rundt 20 år siden og bor i 1918 i nærheten av et område hvor det oppstår skogbrann. Året før har det brent tre ganger det samme stedet og lensmannen mener dermed at brannene er påsatt. Han spør direktøren for Gaustad sykehus om han kan sjekke om kvinnen hadde «utvist nogen sykkelig tilbøielig i retning av ildebrande eller til at se varme, eller til at faa lokket folk til større mengder ut og volde opstyr» i perioden hun var til behandling. Gaustad sykehus svarer tilbake at de ikke kan finne noen tegn til dette journalen hennes.

VAKTJOURNAL

I vaktjournalen til lensmannskontoret er hendelser fra dagens vakt registrert. Enkelte dager skjer det ikke stort og det står bare hvem som har hatt vakt, mens andre dager er mer hendelsesrike.

25. november 1916 blir for eksempel to menn satt i varetekt ved et lensmannskontor i Østfold, mistenkt for innbruddstyveri.

To dager senere blir det registrert en etterlysning i vaktjournalen. En 15 år gammel gutt er etterlyst for å ha underslått 377 kroner.

Typiske gjenstander på lensmannsauksjoner.
FOTO: ANNE-LISE REINSFELT/
NORSK FOLKEMUSEUM

AUKSJONSPROTOKOLLER

Om noen ikke klarte å betale gjeld eller en bedrift gikk konkurs ble det holdt auksjon i regi av lensmannen. Auksjonsprotokollene er ofte svært detaljerte og viser hva en person eide eller hva en butikk hadde av inventar.

Fra en auksjon i Blaker i 1917 får vi opp alt som ble solgt på auksjonen og hvem som kjøpte det, samt hvilken sum de ulike tingene ble solgt for.

For eksempel ble en sælepute solgt til en mann for 3,10 kroner, mens dyrlegen i bygda får kjøpt en bjellekrans for 3 kroner.

Andre ting som er for salg denne dagen er blant annet et vaffeljern, sølvbestikk, diverse bilder, en tobakksdåse, et speil, karaffel og mye, mye mer.

UTSENDTE HANDELSBREV OG BEVILLINGER

Om noen ønsket å drive handel måtte de få en bevilling fra lensmannen. Handelsbrevene som er utstedt fra lensmennene er ikke nødvendigvis veldig detaljerte, men vi får i alle fall navn og fødselsdato på dem som har fått tillatelse til å drive handel og noen andre detaljer. Det er med andre ord en nyttig kilde om du har en handelsmann eller handelskvinne i familien og vil finne ut fra hvilket år de begynte med handelsvirksomhet. Du kan også spørre statsarkivene om det finnes noe billag til saken, for eksempel en søknad om handelsbrev.

VALGPROTOKOLLER

I lensmannsarkivene kan vi finne noe arkivmateriale som omhandler valg i lensmannsdistriktet.

I arkivet etter Rødenes lensmannskontor finner vi blant annet valgforhandlingsprotokoller, manntall over de som fikk stemme, forfallsprotokoller og protokoller over de som har forhåndsstemt.

I sistnevnte kan vi blant annet lese hvem som har stemt i andre kommuner og hvem som har forhåndsstemt i kommunen. Her står det navn, adresse og eventuelle anmerkninger. Anmerkningene kan for eksempel være hvor de har stemt om de har gjort det i en annen kommune. Det står ikke hva de stemte i protokollene vi har kikket på.

FREMMEKONTROLL

Lensmennene hadde ansvar for å registrere utenlandske statsborgere som kom til lensmannsdistriktet i egne protokoller. Her kan vi blant annet få navnet på den som kom, fødselsdato, fødselssted og statsborgerskap.

Den 20. desember 1947 melder for eksempel kokken T. Stølevik til Sokndal lensmannskontor at han har ankommet kommunen. Han er født i en bygd i kommunen i 1905, men har senere forlatt Norge og blitt

amerikansk statsborger.

Når det skjedde vet vi ikke, men han fikk utskrevet amerikansk pass i oktober 1947.

Hva han skal i Sokndal vet vi ikke, men han skal trolig besøke slektninger, for det er det mange andre norsk-amerikanere som gjør, ifølge protokollen. Men det er også andre grunner som blir oppgitt.

En tysker fra Berlin blir for eksempel registrert ankommet til Sokndal den 15. oktober 1951. Han har vært i Norge siden 1928, og det står registrert at «Formålet med oppholdet i Norge er å slå seg ned for godt». Med seg til Sokndal har han kone og barn, begge norske statsborgere. Andre igjen oppgir at de skal jobbe.

PASSPROTOKOLLER

Når noen trengte pass kunne de få dette på lensmannskontorene og vi kan finne informasjon om dette i passprotokollene. Fødselsdato, fødselssted og adresse kan også stå.

Fra passprotokollen til Rogaland politikammer fra 1963 kan vi for eksempel lese at en mann trenger pass fordi han skal til sjøs. Andre igjen sier at de skal ha pass for å kunne reise til alle verdens land. Noen spesifiserer at de skal emigrere til USA og trenger pass for å komme inn der.

FLYTTEPROTOKOLL

Lensmennene hadde også ansvar for å registrere inn- og utflyttinger i sitt område. I flytteprotokollene kan vi se når noen har flyttet til et sted og hvor de kommer fra, og motsatt.

I flytteprotokollen til Hetland lensmannskontor for perioden 1930 til 1940 kan vi blant annet lese om et gårdbrukerpar som har flyttet til Nedre Tjensvold fra Saude i 1938. Det står også fødselsdatoen deres. Utflyttinger er også registrert. Blant annet flytter en hermetikkarbeider fra Hetland til Stavanger en gang i perioden. Det står spesifisert hvilken adresse i Stavanger han flytter til.

Pass produsert i 1950. FOTO: JON-ERIK FAKSVAAG/NORSK FOLKEMUSEUM

Polititidende

— en kilde til stort og smått i den

Mange har en formor eller forfar som ble straffet for små eller store lovbrudd i livet sitt. En av de enklest tilgjengelige kildene vi har til kriminalsaker fra slutten av 1800-tallet og store deler av 1900-tallet er Polititidende, politiets interne meldingsblad.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Tirsdag 3. juli 1900 blir 28 år gamle J. Simensen etterlyst. Han har blå øyne og har i likhet med Keiser Vilhelm II av Tyskland valgt å anlegge en knebelsbart. Midt i det lyse håret sitt har han et sår. Men det er mulig at dette blir dekket av skyggeluen han hadde på seg dagen han forsvinner. Denne dagen har han også på seg en jakkedress med smale kantebånd over den noe fremoverbøyde kroppen sin. J. Simensen er etterlyst av kona og sine to små barn, men også av Kristiania politikammer. Han er nemlig siktet for underslag i bedriften hvor han jobber som regningsbud. Om noen ser han blir de bedt

om å varsle nærmeste politimyndighet snarest. De kan også ta saken i egne hender og pågripe han selv, for så å kjøre han til Kristiania politikammer.

KAN LESES HOS STATSARKIVENE

Denne detaljerte etterlysningen finner vi i *Polititidende*, politiets interne meldingsblad for små og store kriminalsaker. Bladet ble første gang utgitt i 1886 av Kristiania Politikammer, og Kripos tok over utgivelsen i 1959. Frem til bladet ble elektronisk i 1989 ble det utgitt to ganger i uken. Mottagere var alt fra lensmannskontor til ulike straffeanstalter, men også enkelte politikamre utenlands.

Et utvalg av saker man kan finne i *Polititidende*.

kriminelle verdenen

Det er mulig å lese *Polititidende* hos statsarkivene. Norsk Slekthistorisk Forening har også skannet noen utgaver.

FLERE UNDERSLAG

Hvilke andre kriminelle hendelser preget den juridiske verdenen denne tirsdagen i 1900?

Det er ikke bare J. Simensen som er etterlyst for underslag ifølge bladet. Også H. Dahl er etterlyst. Han er født i Ål i Hallingdal i 1873 og har stillingen «hotelgut» når han etterlyses. Alle lesere blir bedt om å holde utkikk etter en mann med følgende karakteristik «midd. h, lyst haar, bl. ø, velvoksen, kort tyk næse, rundt fyldigt ansigt».

ARRESTASJONER

En etterlysning i *Polititidende* kunne etter hvert føre frem til en arrestasjon. Det var blant annet tilfelle med M. Andersen som i et tidligere nummer av *Polititidende* var etterlyst for tyveri. 28. juni ble hun pågrepet og siktet for tilfellet kan vi lese i *Polititidende* fra 3. juli.

Generelt er det mye tyveri som går igjen blant de anholdte personene som er nevnt i denne utgaven. Noen av dem opererte i par. For eksempel G. Stenstrup, med kallenavnet «Gjøgleren», og K. Pedersen, som er pågrepet og siktet for innbruddstyveri.

UTTRANSPORTERING AV NORGE

Det er ikke bare etterlysninger og arrestasjoner man kan få en oversikt over i *Polititidende*. Bladet har også en rubrikk for «Forskjellige meddelelser».

Tirsdag 11. mai 1920 kan vi blant annet lese at svensken A. Forsgren er utvist av Norge. Han blir beskrevet som en middels bygd mann med mørkeblondt hår og øyebryn, gråblå øyne og et magert ansikt med «tilbakeløpende pande». Nesen hans er «bølgeformet» og i ansiktet har han små koppear. Han har også et arr på venstre langfinger og på venstre øre. Utvisningen ble besluttet 22. april og to dager senere er han ute av landet.

Mange av de utviste som blir nevnt i denne utgaven

av *Polititidende* er svensker, men det også andre nasjonaliteter som er nevnt. Blant annet engelskmannen A. H. Gibbery fra London. Han er 1,74 høy, sped og har blant annet en vertikal rynke over neseryggen. To andre fysiske kjennetegn han har er den svakt synlige tatoveringen han har av et anker på underarmen. På samme arm har han også en svale. Han blir uttransportert samme dag som A. Forsgren.

NEKTET EMIGRASJON

Det er ikke bare folk som blir kastet ut av landet som står nevnt under «Forskjellige meddelelser». Også folk som har forbud mot å reise ut av landet står her. E. Syvertsen er for eksempel nektet emigrasjon frem til han klarer å betale bidrag til barnet han har fått utenfor ekteskap.

STJÅLNE OG BORTKOMMENDE GJENSTANDER

Sakene vi har sett på til nå omhandler personer, men *Polititidende* har også en rubrikk for stjalne og bortkomne gjenstander. En av de etterlyste sakene i utgaven fra 11. mai 1920 er et spaserstokkhåndtak i gull til hele 1000 kroner. I 2019 ville dette vært verdt nesten 21 000 kroner, så naturlig nok ble dette tyveriet etterlyst med nøyne beskrivelser i håp om å kunne bringe det tilbake til eieren. I etterlysningen kan vi blant annet lese at håndtaket er rundt ti cm langt og pæreformet med initialer.

LØSLATELSE FRA FENGSEL

En annen interessant del av *Polititidende* er oversiktene over personer som var på vei ut av fengsler og straffeanstalter. Også her er det en del opplysninger å hente om de enkelte straffedømte. I *Polititidende* fra 30. mars 1900 kan vi blant annet lese at H. Hansen fra Kristiansand skal løslates 9. april etter å ha sonet en dom for tyveri i Botsfengselet siden 30. august 1899. Når han løslates står det at han skal reise tilbake til Kristiansand.

KILDE: Genealogi.no – *Polititidende*

Arkiver til rettssaker

Arkivmateriale etter rettsvesenet kan inneholde alt fra små eiendomstvister til alvorlige straffesaker. Uansett hvilken type sak det er snakk om vil den kunne gi deg spennende informasjon om dine forfedre og deres liv.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

For du begynner å se på selve arkivmaterialet etter en rettssak bør du ta et søk på Nasjonalbibliotekets nettsider. Rettssaker har alltid vært godt avisstoff og er du heldig kan du få treff ved å søke på navnet til den du leter etter. Ofte kunne selv veldig små saker havne i avisene.

DATO OG DOMSTOL

Er du så heldig å finne saken i avisene vil du ha en dato å gå etter og få vite hvilken domstol som behandlet saken. Da har du en stor fordel når du skal gå videre til arkivene. For selv om saken står skrevet om i avisene bør du også oppsøke arkivene. Der finnes det ofte mye mer informasjon om saken.

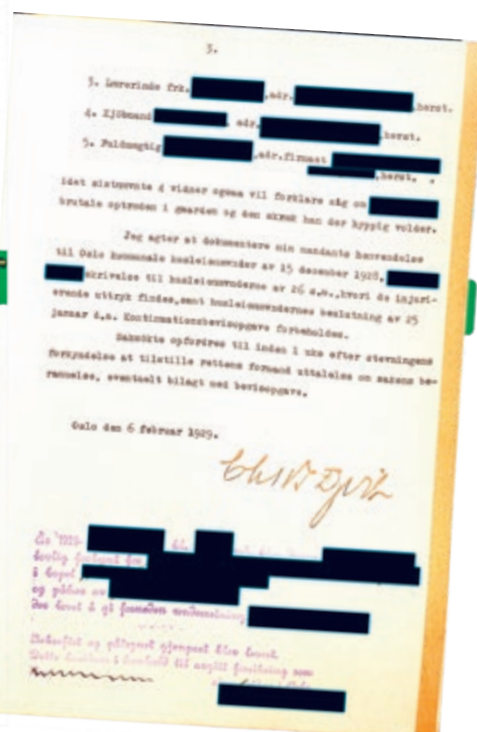
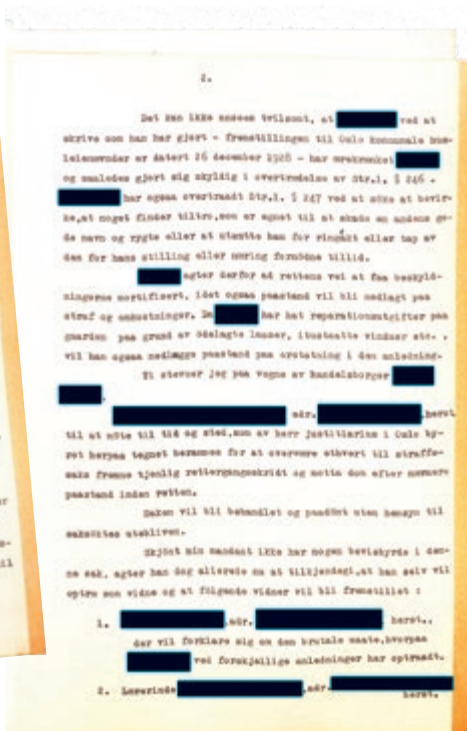
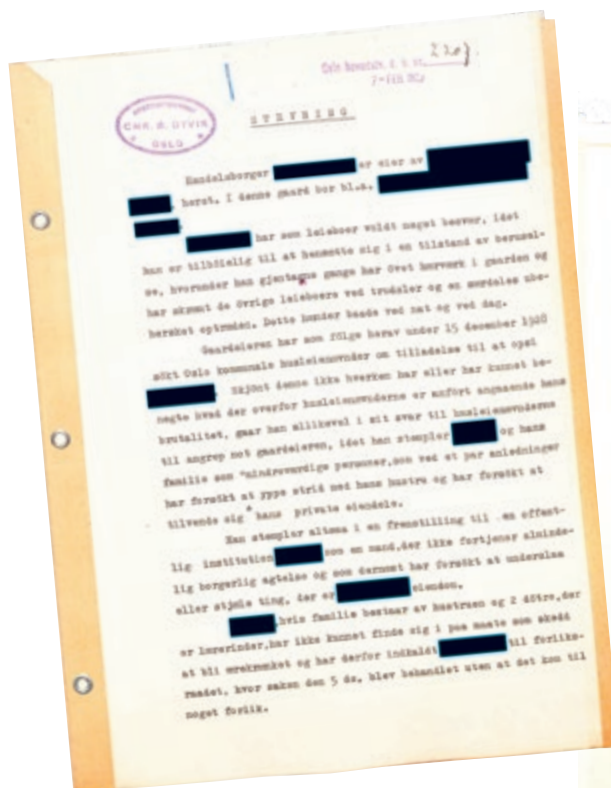
Om du ikke finner saken i noen avis kan den videre prosessen være vanskeligere. Spesielt om du ikke vet om personen har vært involvert i en rettssak gjennom livet. Men det trenger ikke å bety at det ikke finnes noen sak.

Arkivmateriale knyttet til rettssaker finnes i to ulike arkiver:

- Domsstolarkivene etter de ulike domstolsnivåene; her ligger protokoller med dommer i sivile saker og i straffesaker, samt saksmapper.
- Politiarkivene etter politi og lensmenn; her finnes saksmapper med dokumentene i straffesaker, som avhør, politiundersøkelser, bevismateriale og fotografier.

Det er også verdt å vite at det finnes ulike typer saker som var opp for retten:

Dokumenter i saken om leiesaken som tilslutt endte uten rettssak fordi partene hadde ordnet opp.

Brev fra den ene parten i injurienesaken som startet på en fest.

● Sivile saker som eiendomstvister, barnebidrags-saker (disse kan du lese mer om i en egen artikkel i bladet) og andre krangler.

● Straffesaker. Disse er delt inn i to ulike typer saker. Forbrytelsessaker, hvor en domstol avgjorde straffen, og forseellessaker, hvor politiet avgjorde straffen.

I forbrytelsessakene er ikke alltid alle dokumenter samlet i en mappe i politiarkivene, det kan være flere mapper. Det er vanskelig å si noe generelt om praksisen for dette, da det kan variere fra politiarkiv til politiarkiv. Spør gjerne de arkivansatte om råd. Når det gjelder forseellessakene er mange av disse kassert og finnes ikke lenger tilgjengelig.

TO EKSEMPLER PÅ SAKER

Vi skal nå se nærmere på to sivile saker som var oppe i Oslo tingrett på starten av 1900-tallet. I likhet med mange sivile saker hadde disse vært oppe hos forliksrådet først. Forliksråd, tidligere forlikskommissjon, har vi hatt som en behandlingsinstans for sivile saker siden 1700-tallet her til lands.

Den første saken er en injurienesak som starter på en fest vinteren 1927 eller 1928 (det står bare forrige vinter i arkivmaterialet). På en fest får en kvinne høre at en annen kvinne har kalt sjefen hennes en «brutal og hensynsløs læge, som det ikke måtte være morsomt å la seg behandle av».

Det som egentlig bare er en sak om sladder eskalerer etter hvert. I arkivmaterialet finner vi blant annet et brev fra den angivelige ryktesprederen. Hun var aldri på festen hvor hun blir hengt ut som ryktespredere og ber nå om å få vite hvem som satte ut ryktet.

«Har man først været saa uheldig at si et navn, som derved tilføoies en uret, saa bor den, hvis navn er benyttet faa ha krav paa at faa vite «ondskapens ophav». Sladder er nu engang aldrig andet end av det onde – og derfra hvor sladden kunde kveles. Men ingen er mere hjælpelos end den, der er utsat for sladder og onde menneskers omtale – Jeg ber Dem derfor være saa snil at si mig, hvem det er».

Saken går først i Forliksrådet, men ender til slutt i retten med flere involverte parter.

Den andre saken starter som en leiesak, men ender opp som en injurienesak.

«L har som leieboer voldt meget besvær, idet han er tilbøielig til at hensætte sig i en tilstand av beruselse, hvoruder han gjentagne gange har övet hærværk i gaarden og har skræmt de övrige leieboerne ved trussler og en særdeles ubehersket optræden. Dette hænder baade ved nat og ved dag». Gårdeieren kontakter Oslo kommunale husleienævnder og ber om tillatelse til å si opp kontrakten med L. L svarer så kontoret med å kalle gårdeieren og hans familie for «mindreværdige personer, som ved et par anledninger har forsøkt at tytte til strid med hans hustru og har forsøkt at tilgvinde sig hans private eiendele».

Saken blir tatt opp i forliksrådet 5. desember 1928, uten at de kom noen vei. L blir derfor stevnet, men for saken havner videre i systemet blir den trukket. Partene har kommet til enighet på egen hånd.

KILDE: Arkivsenteret.no – Domstolarkiv

Utilregnelighet i straffesaker gjennom historien

Hva som har blitt sett på som utilregnelighet har variert gjennom århundrene. Det har også behandlingen av dem som har vært for syke til å dømmes til ordinær straff.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

– En egen tilregnelighetsbestemmelse kom først inn i loven i 1842. Da fikk vi den første straffeloven. Tidligere hadde vi bare Norske lov og ikke en egen straffelov. Men spørsmålet om noen er for syke til å dømmes til ordinær straff har blitt diskutert helt tilbake til 1300-tallet, sier Svein Atle Skålevåg, professor i vitenskapshistorie. Han har forsket på psykiatri gjennom historien i en årrekke og gav i 2016 ut boken *Utilregnelighet. En historie om rett og medisin*.

TROLLDOMSSAKER, SELVMORD OG DRAP

Spørsmålet om tilregnelighet har særlig gått igjen i tre ulike sakstyper gjennom historien; trolldomssaker, selvmord og drap.

– Selvmord var straffbart i Norge frem til 1902 og personer kunne bli dømt for dette etter sin død. Straffen var å bli gravlagt utenfor kirkegården og at deler av arven skulle gå til staten og ikke til familien. For mange

familier hadde dermed disse sakene et frelsesaspekt og et økonomisk aspekt. Noen lyktes i å få retten med på at avdøde ikke hadde vært tilregnelig da hun/han tok livet sitt, mens andre ikke lyktes, sier Skålevåg.

VAGT BEGREP

Hva som har blitt sett på som utilregnelighet gjennom historien har variert. Det var lenge et vagt begrep som ble brukt i løselig forstand. Lenge snakket man bare om å være sinnssyk eller gal.

– Ordet sinnssyk var en sammensatt terminologi, men fra 1800-tallet ble det gjort et forsøk på å ensrette begrepet noe slik at diagnosen ikke skulle bli brukt om mange ulike tilstander. I kriminalloven fra 1842 står det at de som er gale eller avsyndige ikke skulle straffes. Det finnes ingen fotnote for hva de mente med verken gal eller avsyndig. Det er også vanskelig å si om dette var to ulike diagnoser eller to ord for det samme. Det en vet er at ordene ble

Kriminal saker som omhandler utilregnelige kan finnes i avisene. Her er en faksimile fra Laagendalsposten fra 24. juni 1921. Mannen som er omtalt har tidligere blitt erklært utilregnelig og kunne ikke straffes. Ordet utilregnelighet kan også dukke opp i andre artikler, for eksempel om arveoppgjør. FAKSIMILE: NASJONALBIBLIOTEKET

Reitgjerdet sykehus fungerte som et psykiatrisk sykehus for særlig vanskelige og farlige pasienter.

FOTO: VILHELM SKAPPEL, WIDERØE'S FLYVESELSKAP OG POLARFLY A/S - NTNU UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

hentet fra loven som hadde blitt brukt til da. Denne ble laget på 1600-tallet, så det er godt mulig at de som lagde lovene på 1800-tallet heller ikke hadde en klar tanke om hva som skulle legges i begrepene, sier Skålevåg.

OVERTROTENKINGEN FORSVANT

Trolldomssakene, hvor tilregnelighetsspørsmålet ofte ble tatt opp, forsvant på 1700-tallet. Omtrent samtidig forsvant også overtrostenkingen fra utilregnelighetsspørsmålet.

– Det fantes også overtrostenking i samfunnet etter 1700-tallet. For eksempel at noen hadde blitt besatt og det hadde ført til galskap. Men disse tankene ble holdt utenfor rettsalene. Helt tilbake til 1700-tallet ser vi i rettsprotokoller at de som behandlet sakene om tilregnelighet prøvde å ha et medisinsk grunnlag for vurderingene sine, selv om de ikke var leger. Legene kom inn i bildet som sakkyndige på 1800-tallet, og utover 1900-tallet ble denne virksomheten ytterligere spesialisert. Da var det bare psykiatere som ble brukt som sakkyndige, sier Skålevåg.

EGNE INSTITUSJONER

Om det ble konkludert med at tiltalte var utilregnelige og dermed ikke kunne bli dømt til en vanlig straff, varierte det hvor vedkommende havnet etter rettsaken. Alt etter hvilken tidsepoke vedkommende levde. De første anstaltene for psykisk syke kom på 1700-tallet og ble kalt dollhus. I 1855 åpnet det første psykiatriske sykehuset i Norge; Gaustad sykehus.

– Opprinnelig var det familiens ansvar å ta hånd om den syke om en person ble erklært gal og/eller farlig for samfunnet. Så en del ble innlosjert hos familie eller hos andre privatpersoner. Andre igjen havnet på dollhus eller på psykiatrisk sykehus. Disse psykiatriske sykehusene hadde behandling som mål, og det var derfor vanskelig å sende de som ikke kunne straffes dit. Dette fordi loven som gav adgang til å dømme noen til tvungen psykiatrisk behandling kom for bare noen få tiår siden. For å løse dette

ble det etter hvert bygget egne kriminalasyl for dem som ble erklært utilregnelige. Det første var Kriminalasylet i Trondheim som ble tatt i bruk i 1895, og noe senere ble Reitgjerdet sykehus omgjort til et psykiatrisk sykehus for særlig vanskelige og farlige sinnssyke, sier Skålevåg.

KILDER TIL UTILREGNELIGHETSSAKER

RETTSPROTOKOLLER OG ANNET RETTSMATERIALE

Disse kan du lese mer om i en egen artikkel i bladet. Om utilregnelighetsspørsmålet ble avgjort i en rettsak vil du finne saken der. Men det er verdt å ha i bakhodet at tilregnelighetsspørsmålet i en del saker ble avgjort før saken kom til en rettsal. Da vil ikke du finne informasjon i rettsprotokollene. Men saken kan for eksempel finnes i politi- og lensmannsarkivene eller lignende arkiver der kriminelle handlinger har blitt registrert. Dette arkivmaterialet finnes i statsarkivene.

ARKIVET ETTER DEN RETTSMEDISINSKE KOMMISSJON

Den rettsmedisinske kommisjon ble opprettet i 1900 og har i oppgave å kontrollere rapportene som blir utarbeidet i straffesaker. I arkivet etter kommisjonen finner du derfor mange rettspsykiatriske erklæringer som kan fortelle mye om en person som har blitt vurdert som utilregnelig. Arkivet finner du på Riksarkivet. Dette har 120 års sperrefrist, men det er likevel mulig å søke om innsyn i saker herfra.

ARKIVET ETTER BEHANDLINGSINSTITUSJONER

Arkivet etter Reitgjerdet sykehus finner du i Statsarkivet i Trondheim. Her finner du blant annet mange pasientjournaler som kan være interessante om du leter etter noen som havnet her. Noen pasienter som ble vurdert som utilregnelige og dermed ikke ble dømt i straffesaker kan også ha havnet på andre behandlingsinstitusjoner. Se hvor arkivene etter disse befinner seg på arkivportalen.no. Merk at det er bevart lite arkivmateriale etter dollhusene, altså forløperen til de psykiatriske sykehusene. ■ ■

Umyndiggjøring og vergemål

I Norge har vi hatt saker der personer har blitt umyndiggjort og fått oppnevnt verge helt fra 1700-tallet. I denne artikkelen skal vi se på arkivmateriale som kan fortelle mer om dem som ble rammet av dette.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

«I henhold til forespørsel av 10. januar 1917 skal man meddele at cand. jur. N. Andresen som sindsyk savner evne til at dra omsorg for sig og sit gods. Det kan ikke antas at umyndiggjørelsen vil skade hans tilstand. Om patienten skal man iøvrig opplyse, at han har været sindsyg i over 20 aar og delvis har optraadt truende. Det er ingen utsigt til snarlig helbredelse».

Avsenderen av dette brevet er direktøren for Gaustad Sindsykehus. Mannen som er omtalt blir i 1917 umyndiggjort og satt under vergemål av Kristiania Vergemaalssrett.

Om du skal undersøke en vergemålssak er det flere muligheter. Arkivmaterialet for vergemålssaker ligger i statsarkivene. I arkivene etter tingretten som behandlet saken, altså den tingretten som lå nærmest der personen bodde.

For du oppsøker disse arkivene kan det imidlertid være lurt å gjøre et søk på Nasjonalbibliotekets nettsider. Vergemålssaker fra 1883 og frem til 1960-tallet er ofte nevnt i aviser som ligger der. I 1883 kom *Norsk Kundgjøringstidende* (skiftet navn til *Norsk Lysingsblad* utover 1900-tallet) ut for første gang. Her stod ofte umyndiggjøringer på trykk og det kan være en god start for det videre arbeidet ditt. For du får ikke så mye mer informasjon enn navn, eventuell årsak til umyndiggjøringen og når denne fant sted i *Norsk Kundgjøringstidende*. I saken om N. Andresen står det for eksempel bare «Herved bekjendtgjøres, at cand. jur. N. Andresen ved beslutning av i dag er sat under vergemaal». For å få flere detaljer må vi oppsøke arkivene.

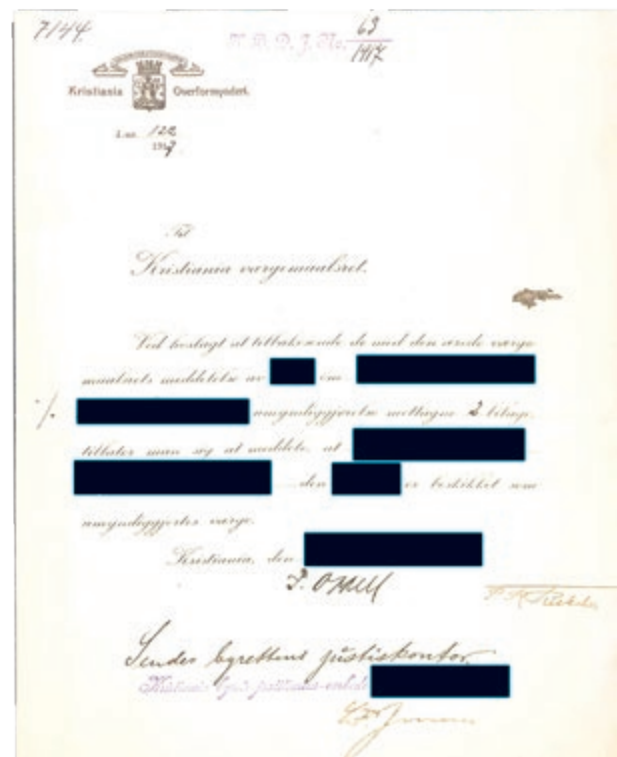
EN MAPPE FOR HVERT VERGEMÅL

Vergemålssakene er ofte inndelt i mapper for hver enkelt person som er omtalt. Hvor mange dokumenter som finnes for hver person varierer. Noen saker har bare ett dokument som forteller at noen er umyndiggjort, mens andre har mange dokumenter. For

eksempel om det er uenighet om noen bør settes under vergemål eller ikke.

I saken til N. Andresen ble det ikke sådd tvil om han burde umyndiggjøres eller ikke, men mappen inneholder likevel flere typer dokumenter. I ett av dem blir tilstanden hans beskrevet ganske detaljert. Dette er et brev skrevet av Gaustad Sindsykehus, hvor det står at N. Andresen har blitt informert om vergemålssaken som står for tur. Reaksjonen hans var å bli veldig sint og truende, og han skal ha fortalt at han ikke ville ha noe med denne saken å gjøre. Sykehuset konkluderer i brevet at det ikke er noen vits å ha han med i rettssalen når saken skal diskuteres, fordi det «bliv føre til pinlige optrind». De skriver videre at Andresen ser på seg selv som fullstendig

Skjema som viser utnevning av verge.

frisk og en stor vitenskapsmann, «som matematisk har bevist, at verden skal gaa under i 1921». Vi får også vite at moren hans nylig har gått bort og at han nå kommer til å arve en sum penger.

BAD OM VERGE ETTER ARVESAK

I noen vergesaker ber personen selv om å bli umyndiggjort og få tildelt en verge. Det var tilfelle med C. Christiansen. Han var 59 år da han ble satt under vergemål. I et brev til vergemålsretten i 1917 skriver han

«Jeg blev i 1900 gift med M. Hansen, ved hvem jeg havde 1 barn utenfor egteskabet og like efter egteskabet blev min datter født. Jeg levet et gjennom ulykkelig egteskab med hende i 7 Aar, indtil vi i 1907 blev skilt. I denne Tid blev jeg tilbøielig til drik og Rangel».

Videre skriver han at dette er en tilbøyelighet han fremdeles får i perioder og dette har påvirket hans evne til å forsørge seg selv og familien.

Grunnen til at han nå ønsker å bli umyndiggjort er at han har arvet 80 000 kroner fra sin nylig avdøde far. I forbindelse med arveoppgjøret har han vært i skifteretten. Der kom han, den fraskilte kona og de to barna til enighet om følgende kontrakt.

«1. Av det mig tilkommende arvebeløp i boet bemyndiges Skifteretten til

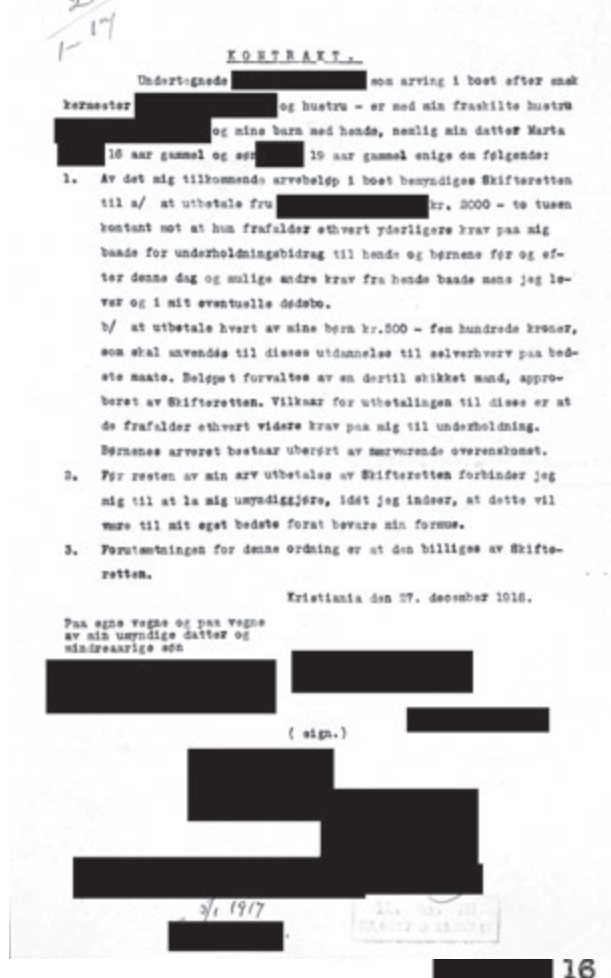
a/ at utbetale Fru. M. Christiansen kr. 2000 – to tusen kontant mot at hun frafaller ethvert yderligere krav paa mig baade for underholdningsbidrag til hende og børnene før og efter denne dag og mulige andre krav fra hende baade mens jeg lever og i mit eventuelle dødsbo.

b/ at utbetale hvert av mine børn kr. 500 – fem hundrede kroner, som skal anvendes til disses utdannelse til selverhverv paa bedste maate. Beløpet forvaltes av en dertil skikket mand, approberet av Skifteretten. Vilkaar for utbetalingen til disse er at de frafaller ethvert videre krav paa mig til underholdning. Børnenes arveret bestaar uberørt av nærverden overenskomst.

2. For resten av min arv utbetales av Skifteretten forbinder jeg mig til å la mig umyndiggjøre, idét jeg indser, at dette vil være til mit eget bedste for at bevare min formue».

MANGE FORSKJELLIGE VERGER

I saken til C. Christiansen ble en kamerat oppnevnt som verge, men hvem som ble verge kunne variere fra sak til sak. I andre tilfeller var det for eksempel en advokat eller familiemedlemmer. Sistnevnte ble tilfelle da S. Hansen ble satt under vergemål. Da saken kom opp for vergemålsretten var han nesten 68 år gammel og hadde lagt bak seg et langt yrkesliv som smed hos Norges Statsbaner, hvor han nylig var blitt avskjediget på grunn av sykdom. Kort tid etterpå ble han innlagt på Dikemark sykehus, som kan melde om at han er nesten døv og «antageligvis har været sindsyk i en aarrekke». Det blir konkludert med at han ikke bør møte opp i retten, da dette er lite hensiktsmessig.

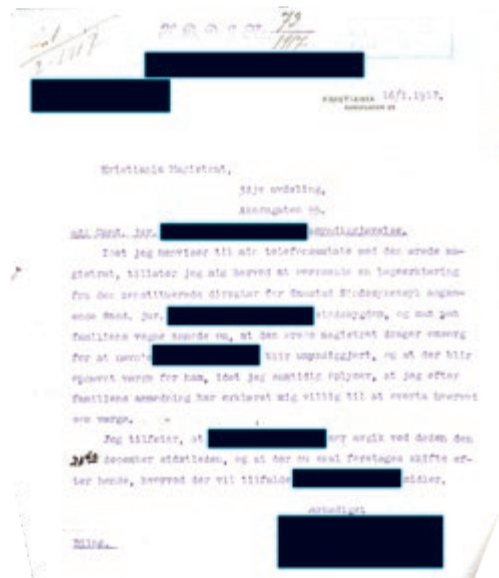
Kontrakten C. Christiansen lagde i forbindelse med vergemålsaken mot han.

Denne vergemålsaken kommer trolig for retten fordi kona til S. Hansen ønsker å få kontroll over pensjonen som blir utbetalt fra september 1917. Det kan vi lese i et brev som ble sendt fra Norges Statsbaner til kona. Dette ligger i saksmappen. Her står det

«I anledning herav meddels, at De maa søke vergemålsretten, adr. Kristiania Byret. Om at bli opnaevnt til verge for Deres sindsyke mand, for at De skal kunne hæve hans pension. Ansøkingen maa være bilagt med erklæring fra Dikemark Sindsykeasyll om at Deres mand er sindsyk».

Saken kom for retten og kona blir vurdert skikket som verge.

Brev fra en vergemålsmappe som ber om at en pasient ved Gaustad Sindsykehus blir umyndiggjort.

Fengselsarkiver

*Har du slektninger som ble dømt til fengsel?
Da kan fengselsarkivene fortelle mye om soningsperioden deres.*

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

I denne artikkelen skal vi ta en kikk på arkivmaterialet etter Sarpsborg fengsel. Om en person ble dømt til fengsel kan du se dette i arkivmaterialet som ble produsert i forbindelse med rettssaken, og i en del tilfeller kan du også se dette i aviser som ligger på Nasjonalbibliotekets nettsider. Du kan få en oversikt over hva som finnes av arkivmateriale fra de ulike fengslene ved å søke på arkivportalen.no.

Merk at informasjonen som står i arkivmaterialet kan variere fra fengsel til fengsel, og fra arkivtype til arkivtype. Det kan til og med være variasjoner i hvor mye som er notert fra fange til fange.

Når du vet hvilket fengsel din formor eller forfar satt i, bør du ta en kikk på alt arkivmateriale som ble produsert i perioden vedkommende satt inne. Under nevner vi noen typiske arkiver du finner fra fengsler.

Hårklipp av fange i Botsfengselet.

FOTO ANDERS BEER WILSE/OSLO MUSEUM

PROTOKOLL OVER FANGER

Av arkivmaterialet vi kikket på fra Sarpsborg fengsel var protokollen over fanger den som gav mest personopplysninger. En av fangene som er omtalt her er J. Dahl. Det står at han er 1,64 meter høy, har et «middels legeme», har blå øyne og «blondlig» hår. Han er født i Kristiania i 1879, men er uten fast bosted da han blir satt inn. Yrket han oppgir er løsarbeider. Årsaken til at han blir satt i fengsel er en kombinasjon av flere ting. Blant annet fyll og voldsom oppførsel mot politiet. Han sitter i varetekt i Sarpsborg fengsel i 19 dager og blir så overført til et annet fengsel. Under oppholdet i Sarpsborg blir han satt til å utføre malearbeid og oppførselen hans er vurdert som god.

En annen mann som er nevnt i protokollen er dagarbeider K. Olsen. Han havner i Sarpsborg fengsel 10. august 1906 klokken 10.15. Han er opprinnelig fra Bærum og ble født der i 1869. Årsaken til at han havner i fengsel er tyveri/heleri. Han slipper ut igjen 27. august, mot at han melder seg for politiet. Under soningsperioden blir han blant annet satt til å spikke husker. Det står også notert at han «forsøgte at spille syndyg et par dage». Oppførselen under oppholdet er totalt sett vurdert til «mindre god».

PROTOKOLL OVER NATTARRESTANTER

24. juni 1912 litt før klokken halv sju blir C. Olsen satt i nattarresten. «F» er oppgitt som årsak til arrestasjonen. Det står ikke noe om hva f-en er en forkortelse for og det er vanskelig å vite hva den som har ført protokollen mente med dette 107 år senere, men siden protokollen omhandler nattarresten er det en sannsynlighet for at det er en forkortelse for «fyll». Da C. Olsen blir arrestert har han blant annet på seg en hatt og har med seg en pengepung med 1,50 kroner oppi. Han blir løslatt dagen etter klokken 10.

Det er ikke bare C. Olsen som blir satt i arresten denne datoen. Et par timer etter han blir A. Jansen hanket inn, også han med «F» som oppgitt arrestgrunn.

Age in years	Sex	Number	Length	Wing	Tail	Bill	Foot	Claw	Weight	Measurements	Remarks
80	Male	1	250	100	100	10	10	10	10	10	
81	Male	2	250	100	100	10	10	10	10	10	
82	Male	3	250	100	100	10	10	10	10	10	
83	Male	4	250	100	100	10	10	10	10	10	
84	Male	5	250	100	100	10	10	10	10	10	
85	Male	6	250	100	100	10	10	10	10	10	
86	Male	7	250	100	100	10	10	10	10	10	
87	Male	8	250	100	100	10	10	10	10	10	
88	Male	9	250	100	100	10	10	10	10	10	
89	Male	10	250	100	100	10	10	10	10	10	
90	Male	11	250	100	100	10	10	10	10	10	
91	Male	12	250	100	100	10	10	10	10	10	
92	Male	13	250	100	100	10	10	10	10	10	
93	Male	14	250	100	100	10	10	10	10	10	
94	Male	15	250	100	100	10	10	10	10	10	
95	Male	16	250	100	100	10	10	10	10	10	
96	Male	17	250	100	100	10	10	10	10	10	
97	Male	18	250	100	100	10	10	10	10	10	
98	Male	19	250	100	100	10	10	10	10	10	
99	Male	20	250	100	100	10	10	10	10	10	
100	Male	21	250	100	100	10	10	10	10	10	
101	Male	22	250	100	100	10	10	10	10	10	
102	Male	23	250	100	100	10	10	10	10	10	
103	Male	24	250	100	100	10	10	10	10	10	
104	Male	25	250	100	100	10	10	10	10	10	
105	Male	26	250	100	100	10	10	10	10	10	
106	Male	27	250	100	100	10	10	10	10	10	
107	Male	28	250	100	100	10	10	10	10	10	
108	Male	29	250	100	100	10	10	10	10	10	
109	Male	30	250	100	100	10	10	10	10	10	
110	Male	31	250	100	100	10	10	10	10	10	
111	Male	32	250	100	100	10	10	10	10	10	
112	Male	33	250	100	100	10	10	10	10	10	
113	Male	34	250	100	100	10	10	10	10	10	
114	Male	35	250	100	100	10	10	10	10	10	
115	Male	36	250	100	100	10	10	10	10	10	
116	Male	37	250	100	100	10	10	10	10	10	
117	Male	38	250	100	100	10	10	10	10	10	
118	Male	39	250	100	100	10	10	10	10	10	

Dagbok fra fengsel som viser når fanger kom til fengselet og når de ble løslatt.

En del fanger og forbrytere ble avbildet og mange av disse bildene finnes digitalt. FOTO: JUSTISMUSEET - NASJONALT MUSEUM FOR POLITI, RETTSVESEN OG KRIMINALOMSORG

Visitasjonsprotokoll som viser hva fangene hadde med seg når de kom.

[illegible]

Da han ble satt inn måtte han blant gi fra seg et ur og 30 øre. Også han blir løslatt klokken 10 dagen etter, i likhet med det andre nattlige arrestantene denne datoen.

Dette var to eksempler på hva du kan finne av informasjon i protokollene over nattarrestanter. Arkivmaterialet er kanskje ikke det mest innholdsrike, men du får et innblikk i en dag i livet deres og litt om hva de eide. I en slik protokoll er det også større sannsynlighet for å finne flere personer enn i arkivmateriale for mer alvorlige forbrytelser og straffer.

INNSETTELSESBOOK

I innsettelsesboken står det notert hvem som har kommet til fengselet. I innsettelsesboken fra Sarpsborg fengsel varierer det veldig hvor mange detaljer som blir notert

om fangene. For noen fanger står det mange personopplysninger og beskrivelse av utseende, i tillegg til når de kom. For andre er detaljene svært knappe.

DAGBOK OVER FANGER

Hvor innholdsrike dagbøkene fra fengslene er vil variere fra fengsel til fengsel. Dagboken fra Sarpsborg fengsel inneholder primært informasjon om hvem som sitter inne og hvor lenge de er der. For eksempel at O. Andersen satt inne i 90 dager etter å ha ankommet 28. september kl. 11.

REFSELSESPROTOKOLLER

Refselsesprotokollene er en litt mer innholdsrik kilde, men det er ikke alle fanger du finner der. I disse

protokollene finner du kun de som brøt fengselets regler og ble straffet/refsset for dette.

I protokollen fra Sarpsborg fengsel kan vi blant annet lese at 17 år gamle J. Salbo har blitt straffet med «10 slag rotting» for å ha forsøkt å rømme. Refselsesprotokollen løper fra 1896 til 1927, men den sier ikke noe om når i denne perioden denne hendelsen skjedde.

Andre overtredelser finnes det flere detaljer om, for eksempel da L. Frantzen blir tatt for å bruke salmeboksider som sigarettpapir.

«Han erkjenner, han har gjort som deri nevnt, men sier de to blader han har brukt til cigarettene, har været løse i salmeboken. Han har ikke revet dem ut. Han har røkt 4 sigaretter». Straffen er å sone tre dager på vann og brød og erstatte salmeboken med 3, 60 kroner. 11. mars 1927 er straffen registrert som gjennomført.

VISITASJONSPROTOKOLLER

Det var ikke bare nattarrestanter som ble visitert før de ble satt i arrest. Det kan også finnes andre protokoller som kan fortelle oss om andre fanger som ble det. For Sarpsborg fengsel finnes det blant annet en egen visitasjonsprotokoll.

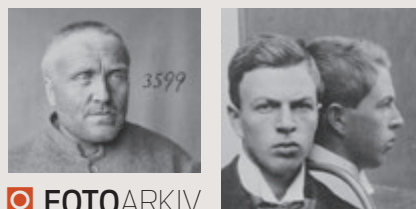
Her ser vi blant annet at straffangen J. Andersen ble fratatt en follekniv i forbindelse med visitasjon. Denne får han senere tilbake ved løslatelsen. Det står også hvem som visiterte han og hvem som bevitnet dette.

LØSLATESESBOKEN

Løslatelsesboken fra Sarpsborg gir ikke veldig mange personopplysninger, men den sier noe om når noen slapp ut, og hvor veien gikk videre.

I januar 1908 slapp K. Svendsen ut fra celle 2 i Sarpsborg fengsel og «avgaar til almindelig Fængsel kl. 10 Formiddag». Fra celle 3 slapp J. Andersen ut og «Avgaar til almindelig Fængsel kl. 10 Formiddag». ■ ■

FOTO: JUSTISMUSEET – NASJONALT MUSEUM FOR POLITI, RETTSVÆSEN OG KRIMINALHISTORIE

FOTOARKIV

I en del tilfeller finnes det fotografier av fanger og forbrytere. Dette finnes blant annet i arkivet etter Trondheim tukthus som ligger i statsarkivet i Trondheim. I arkivet etter Oslo Politikammer ligger det også mange slike bilder og disse er dessuten digitaliserte og søkbare på digitalarkivet.no. Se guide til hvordan du finner frem i disse på våre nettsider.

Første besøk på

Har du ikke besøkt arkivenes lesesal før, er det på tide. Det er i arkivene de virkelig gode historiene ligger. Her får du en liten guide til alt du behøver å vite om arkivbesøk.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Denne lille guiden er basert på et besøk hos den felles lesesalen til Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo. Det kan variere fra arkiv til arkiv hvordan rutinene er, men mye er det samme.

FØR DU OPPSØKER ARKIVET

Når du planlegger et arkivbesøk bør du, så langt det lar seg gjøre, bestille arkivmateriale på forhånd. Da venter det på deg når du kommer. Du kan også bestille arkivmateriale ved å møte opp, men da må du gjerne vente et par timer før det kommer. Så bestill på forhånd.

Dette gjør du på [arkivportalen](http://arkivportalen.no). Her kan du ikke søke etter enkeltpersoner, men hele arkiver. Dette fordi:

Papirarkivene er i de fleste tilfeller arkivmateriale etter en virksomhet, ikke etter en bestemt person.

Om de er sortert etter personnavn vil de ligge i arkivbokser sammen med mange andre personers saker.

Et eksempel. Du vet at bestemoren din var aktiv i et kor og vil se om hun finnes i arkivmaterialet etter dette koret. For eksempel Drammens Blandede kor.

Arkivmaterialet du bestiller kan også være innbundne bøker som denne.

arkivet – alt du trenger å vite

Da må gå inn på Arkivportalen og søke etter Drammens Blandede kor og bestille arkivmaterialet etter koret. Så kan du dra på lesesalen som oppbevarer materialet (dette står på Arkivportalen) og bla deg gjennom arkivmaterialet derifra for å se om bestemor dukker opp.

Å bestille arkivmateriale fra Arkivportalen er litt som å handle på nettet. Du søker opp materialet du er på jakt etter og legger det i en «handlekurv». For å bestille materiale må du registrere en bruker og logge inn. Når du har lagt alt du trenger i handlekurven legger du alt til bestilling. Før du trykker på «Gå videre til bestilling» må du huske å legge inn datoen for når du kommer på lesesalen på hvert enkelt arkivmateriale i kurven. Du finner en detaljert guide for hvordan du søker på Arkivportalen og bestiller materiale derifra på våre nettsider, under fanen «Start med slektsforskning».

Om noe materiale ikke er fritt tilgjengelig vil du ikke kunne legge det i handlekurven på Arkivportalen. Om du likevel ønsker å se det, kan du likevel forsøke å søke om innsyn. På Arkivverkets nettsider finnes det egne søknadsskjemaer for innsyn i sperret arkivmateriale. Noe materiale som er fritt tilgjengelig må du også søke innsyn i på forhånd. Dette gjelder blant annet landsviksaker.

NÅR DU OPPSØKER ARKIVET

Når du kommer til arkivet må du registrere deg. Hos Riksarkivet/Statsarkivet i Oslo må du legge vesken din bak resepsjonen og andre ting må du låse inn i et skap. Du kan få utdelt en gjennomsliktig pose til å ha med ting som lommebok og mobil. Husk at du ikke får ha med penner inn på lesesalen, men de har blyanter til utlån. Når du kommer for første gang må du også fylle ut et skjema som gir deg tilgang til å få utlevert arkivsaker. Du får deretter et laminert kort som kan brukes i flere år fremover.

Når alt er levert og du har fått et adgangsskilt kan du gå til lesesalens resepsjon. Der forteller du hvem du er og de går og henter arkivmaterialet du har bestilt. I mellomtiden kan du gå inn på lesesalen.

Inne på lesesalen registrerer de deg og du får utdelt et bord å sitte på. Når arkivmaterialet kommer vil du få dette på en tralle som står fremst i lokalet. Hvordan arkivmaterialet ser ut vil variere veldig. Noen ganger ligger det i en pappboks med masse løse papirer i, uten orden. Andre ganger er det sortert og ordnet i mapper. Kanskje alfabetisk om du er heldig. Andre typer materiale, for eksempel protokoller, kommer gjerne som bøker. Du vet ikke hva som venter deg før du faktisk får arkivmaterialet i hendene, så det er vanskelig å si noe

Sånn kan en typisk arkivboks se ut, mange gamle dokumenter du må bla deg gjennom i jakt på formødre og forfedre.

generelt om dette. Men en liten letejobb gjennom gulnede papirer for å finne den du ser etter må du alltid regne med.

Om du har bestilt flere arkivbokser får du bare ha en arkivboks åpen om gangen.

Selv om materialet som ligger i arkivboksen ser ut som et kaos bør du etterstrebe og legge det ned i samme rekkefølge som det lå i. Enklest gjør du dette ved å starte på toppen og legge hvert ark med forsiden ned og legge dette lagvis. Da holder du rekkefølgen på en enkel måte. Be vekten på lesesalen om hjelp om du er i tvil, for det krever litt trening å bli vant til å håndtere gammelt arkivmateriale.

Det kan være lurt å ta bilde av arkivmaterialet når du kikker på det, så slipper du å dra til lesesalen for å se på det igjen. Om du vil ta et bilde kan du enten bruke skanneren mange arkiv har eller ta et bilde med mobilen. Hos Riksarkivet/Statsarkivet i Oslo må du ha en minnepenn for å bruke skanneren, den kan ikke sende bilder til e-post. Glemmer du minnepenn får du kjøpt det i resepsjonen til en billig penge.

Du kan ha med matpakke og vannflaske til arkivet, men dette må du holde utenfor lesesalen. På noen arkiv kan du også kjøpe mat i kantina, men disse stenger ofte tidlig. Det er lurt å ha i bakhodet om du for eksempel planlegger en lang dag på Riksarkivet/Statsarkivet i Oslo. Der er serveringsmulighetene i nærområdet ganske begrensede.

På Riksarkivet/Statsarkivet i Oslo har lesesalen der litt ekstra høy luftfuktighet, så du trenger ikke ta med dine varmeste klær dit.

Arkiver etter skolehjem

På 1800- og 1900-tallet tilbrakte mange norske barn deler av oppveksten på skolehjem. I denne artikkelen skal vi se på historien til tre gutter som møtte denne skjebnen.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Fra 1841 ble barn som ble utsatt for omsorgssvikt i hjemmet eller hadde adferdsproblemer sendt til skolehjem. Gjennom historien var totalt elleve skolehjem for gutter og åtte skolehjem for jenter i drift.

Har du en slektning som ble sendt på skolehjem er det mye interessant informasjon å finne i arkivene. Vi har tatt en kikk på elevmappene fra Falstad skolehjem. Disse befinner seg i Riksarkivet. De tidligste mappene herfra kan bestilles fra arkivportalen.no og leses på Riksarkivets lesesal. På Arkivportalen kan du også få en oversikt over hvor arkivene etter andre skolehjem befinner seg.

Falstad ble åpnet i 1895 på gården Falstad nedre i Levanger i Trøndelag. Staten overtok driften i 1900, og stedet ble godkjent som skolehjem for gutter med adferdsvansker. På 1920-tallet ble det også etablert en yrkesskole for unge forbrytere ved institusjonen. Fra 1930 tok skolehjemmet bare inn gutter over 15 år (før det var grensen tolv år). På det meste var det 57 beboere ved Falstad. Driften ble lagt ned i 1949.

OSCAR

En av guttene som ble sendt til Falstad skolehjem var Oscar fra Ålesund. Han ble født i 1896 og sendt til Falstad 18. mars 1910. I mappen hans ligger det blant annet et skjema som er fylt ut av klasseforstanderen hans i Ålesund. Her finner vi en rekke personopplysninger, som foreldrenes navn og at han «så vidt vites» er født i ekteskap. Foreldrene fikk noe hjelp av Fattigvesenet til å finansiere skolegangen til barna sine, men klasseforstanderen kjenner ikke til om de skulle ha fått hjelp utover dette.

Videre gir læreren en lang karakteristikk av Oscar. Læreren skriver at Oscar har gått i klassen i tre til fire år.

Han har i denne perioden «til stadighet oppført sig slet» og i stor grad forsømt skolen. Når han har blitt forsøkt irrettesatt eller straffet for oppførselen sin har han uten unntak blitt voldsom eller grov i munnen mot de voksne på skolen. Han har oppført seg voldsomt og hevngjerrig ovenfor klassekameratene sine. Gutten har også for vane å lyve og sier bare sannheten ved sjeldne anledninger. Vedkommende beskriver Oscar som umoralsk og hevngjerrig, i tillegg til mange andre dårlige karakteristikk.

Når læreren blir spurt om hva som kan være årsaken til Oscars dårlige oppførsel skriver vedkommende «Forsømt oppdragelse, slet selskap og forbryterandleg». I skjemaet er det også en rubrikk for andre opplysninger som kan være interessante. Her har læreren skrevet at Oscar har brukt tobakk, og særlig skrå, i mange år. Dette mener læreren har påvirket hele Oscars «helbred» og fysiske tilstand.

Men dårlig oppførsel på skolen var ikke hovedårsaken til at Oscar ble sendt til Falstad. I et annet dokument i mappen hans kan vi lese en rapport fra Ålesund vergeråd. Der står det at Oscar ble sendt til Falstad på grunn av tyverier og at han tidligere ha vært i kontakt med vergerådet på grunn av dette.

VERNER

Verner fra Bodø havnet også på Falstad. Han ble født i 1895 og da han kom til skolehjemmet var han døpt og vaksinert, men ikke konfirmert. Årsaken til at han havnet på Falstad skolehjem var tyveri og innbrudd. Dette kan vi lese om i rapporten fra det lokale vergerådet i Bodø som vi finner i mappen hans. De oppgir en noe forsømt oppdragelse, men særlig «slet selskap» som årsaken til oppførselen hans. Men de finner ingen grunn til å si at han har vært dårlig behandlet hjemme. De skriver videre at den dårlige oppførselen hans begynte i tolvårsalderen,

[illegible]

7. Har hun (ham) vist hang til uhyrsmædighed, drømtierke, keds, dyrtierke eller anden lader?
Nei.

8. a. Har hun (ham) lidt af oplyst (sag)? *Nei.*
b. Isærlig fra hvilken side?
c. Opfylder der frændes oplystede mæle? Isærlig hvor ofte?

9. a. Har hun (ham) lidt af hysteriske mæle, id. Vredens, lænner, lænnerne? *Nei.*
b. Er nogen anden oplyst frændes mæle?

10. Frænder hun (ham) ganske almindelige og isærlig keds? *Nei.*

11. Er hun frændes mæle i orden? *Ja.*

12. Har hun (ham) nogen lænner? *Nei.*

13. Har hun (ham) almindelig gode mæle? *Ja, en mæle.*

14. Er hun frændes almindelige mæle gode, gode, men ikke meget gode?
Almindelig gode.

H. 1. Født hvilke aar? [redacted]

Fødselsaar 1853, Indtægt *5000*, alder *38*

Mors fulde navn [redacted]

Fødselsaar 1858, Indtægt *2000*, alder *33*

2. Er nogen af forældrene død? *Nei.*

3. Er forældrene ledsgjort og lever ene? *Nei.*

4. Har forældrene haft stoffer eller skuldet? *Nei.*

5. Har nogen af forældrene haft skuldet til sygehuset? *Nei.*

6. Har nogen af forældrene været straffet? *Nei.*

7. Er nogen af dem drickelig og uordrig? *Nei.*

8. Er eller har nogen af forældrene været skuldet? *Nei.*

9. Er de helbredt berøvedes? (H. koster 5 %). *Nei.*

H. 2. Syder de om fællesskabsarbejde? *Nei.*

1. Har de tillige sat fællesskabsarbejde? *Ja.*

[illegible]

Skjema
som ble
fylt ut
av Bodø
Vergeråd i
forbindelse
med at
Verner ble
sendt på
skolehjem.

men han har ikke blitt straffet på skolen for denne. Derimot har oppførselen hans vært behandlet i vergerådet tidligere og han har da fått en advarsel derifra. De vurderer hans fysiske og psykiske tilstand til å være i orden, men de oppgir at han har mindre gode evner på skolen. I et annet dokument i mappen får vi vite at han to ganger har måtte gå opp igjen et skoleår.

Når det gjelder foreldrene finner ikke vergerådet noen tegn til at de er alkoholiserte, syke eller tidligere straffet. Det eneste «avviket» er at de har fått fattigstøtte, som så mange andre fikk på starten av 1900-tallet. På spørsmålet om hvordan foreldrene reagerer på at et av deres sju barn skal sendes på skolehjem, skriver vergerådet at foreldrene finner seg i dette.

Beslutningen om at Verner skal sendes til skolehjemmet blir tatt i et av vergerådets møte. I rapporten fra møtet kan vi lese at Verner og hans mor er til stede og de blir gitt anledning til å uttale seg. På møtet er også en annen gutt til stede sammen med faren sin. Vergerådet beslutter at Verners handlinger ikke har en så høy alvorlighetsgrad at han trenger å sendes til de strengeste skolehjemmene. Den andre gutten på møtet blir ikke møtt med like milde øyne, han blir sendt til Bastøy. Et strengere skolehjem ifølge vergerådets rapport.

Verner blir på Falstad skolehjem i litt over ett år. Da får han slippe ut på prøve og reiser til Trondheim, men blir hentet inn igjen på grunn av «ulydig oppførsel» bare få måneder etter. Han kommer ut på nytt et halvt år senere. Hvor han drar da står det ingenting om.

HJALMAR

En tredje gutt som havner på Falstad i samme periode som Oscar og Verner er 13 år gamle Hjalmar, en gutt fra Kristiansund. Også han blir sendt til Falstad for tyverier. Blant tyvgodset han har skaffet seg ved innbrudd er det blant annet snakk om sjokolade og litt penger fra en butikk.

I rapporten Vergerådet har avgitt i saken hans kan vi lese at han, i motsetning til de tidligere nevnte guttene, har fått dårlig behandling hjemme. Han er til dels hardt behandlet av faren sin. Denne faren er kjent for å være alkoholisert og har tidligere vært arrestert for dette.

Faren har tidligere prøvd å få gutten sendt bort fordi han ikke klarer å straffe gutten som han ønsker. Dette kan vi lese i klasseforstanderens rapport. Klasseforstanderen skriver at gutten har blitt så vanskelig å ha i klassen at han frykter det skal gå fullstendig galt med gutten om han om ikke blir satt bort. Videre står det at det blir anbefalt at Hjalmar blir satt ned et klasstrinn på grunn manglende innsats på skolen.

I et par av rapportene i mappen kan vi lese mer om Hjalmars helsetilstand. Her står det at han falt for tolv år siden og fikk en skade i venstre arm som har preget han siden. Etter fallet fikk han ikke behandling av lege, men ble isteden sendt til en kvakksalver. I mappen hans kan vi lese at det er gjort et forbehold om at et skolehjem kanskje ikke vil ta imot han på grunn av denne skaden.

KILDE: Wikipedia – Falstad skolehjem

Spisesalen på Falstad skolehjem. FOTO: FALSTADSENTERET/WIKIMEDIA COMMONS

Leiermål

Leiermål er et begrep som ble brukt om samleie utenfor ekteskap mellom to ugifte parter. På 1600- og 1700-tallet var dette forbudt i Norge og de som ble tatt kunne risikere strenge straffer.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Leiermål ble kriminalisert i 1617 og både menn og kvinner kunne bli straffet.

– Dette hang sammen med reformasjonen og religionssynet i landet. Ekteskap var den ideelle tilstanden og de som brøt med denne normen skulle bli straffet, sier Susann Holmberg. Hun er stipendiat i historie ved Universitetet i Oslo og har tidligere skrevet masteroppgave om leiermål i Christiania på 1700-tallet; *Likhet for loven? Praktisering av sedelighetsloven for kondisjonerte og allmue i Christiania, 1750–1770*. Denne finner du på duo.uio.no.

MØYKRENKING

Allerede før 1617 sa loven at en kvinne kunne kreve at mannen giftet seg med henne om de hadde hatt samleie uten å være gift. Om han nektet kunne han bli dømt for møykrenking og han måtte betale en bot til kvinnens familie for å ha senket hennes verdi på ekteskapsmarkedet. Denne retten forsvant i 1734 og kvinnene risikerte å stå alene igjen med barn. For av åpenbare grunner ble folk i de fleste tilfeller først dømt for leiermål når det ble barn ut av samleiet. Da fikk foreldrene en todelt straff. Den første delen av straffen var offentlig skrifte.

– Et offentlig skrifte var at en person måtte stå i kirken og fortelle hele bygda, venner og familie hva han/hun hadde gjort, for så å be om tilgivelse fra presten. Dette var en stor påkjenning for mange og jeg har funnet kilder der folk ber prester i andre byer om å få skrifte der og ikke på hjemstedet fordi det ble for skamfullt, sier Holmberg.

DYRE BØTER

Den andre delen av straffen var en bot. De som ikke hadde penger til å betale boten fikk andre straffer, alt fra gapestokk til fengsel til tvangsarbeid. Ved første gangs

leiermål, altså første barn utenfor ekteskap, var boten på seks riksdaler for kvinner og tolv riksdaler for menn. I 1711 var seks riksdaler nesten to og en halv årslønn for en tjenestepike på Østlandet, så det sier seg selv at mange ikke hadde penger til å betale denne boten. Hva som var den vanlige straffepraksisen for dem som ikke kunne betale varierte fra sted til sted og hvor mange barn noen hadde fått utenfor ekteskap. Ved tredje gangs leiermål, altså ved det tredje barnet du hadde fått utenfor ekteskap, økte straffen. Om du var mann risikerte du i verste fall dødsstraff.

– Om en mann hadde hatt samleie med tre «uberyktede kvinner», altså kvinner som man antok ikke hadde hatt samleie utenfor ekteskap tidligere, og satt barn på dem, kunne han stå i fare for å bli dømt til døden. Men det var sjelden det skjedde. En undersøkelse av Ringerike og Hallingdal for perioden 1652–1710 viste at en mann dømt til døden for leiermål i perioden. For Rogaland ble to menn dømt for det samme mellom 1602 og 1659/61, sier Holmberg.

BØTER VAR INNTEKTER, STRAFF VAR UTGIFTER

Selv om boten var uoverkommelig for mange å betale, ser vi av kildene at staten ofte prøvde i det lengste å få folk til å betale den fremfor å velge en fysisk straff.

– Om det var av sympati eller fordi man ønsket å begrense statens utgifter varierte nok, men bøter gav inntekter, mens det å sende folk i fengsel var en stor utgift. Vi ser at bøkene gradvis ble senket utover 1700-tallet. I Christiania ser vi for eksempel at bøkene i praksis ble redusert fra de lovfestede seks riksdalene ned til en halv riksdal. Altså en dramatisk reduksjon. I en del tilfeller ser vi også at futen brukte lang tid på pengeinnkrevingen og at det i noen tilfeller aldri kom inn penger, sier Holmberg.

En annen måte folk kunne redusere straffen sin på var

ved å inngå ekteskap. Som nevnt kunne ikke kvinner lenger kreve ekteskap fra en mann etter 1734, men mannen kunne selvsagt velge å gifte seg med henne frivillig. Da kunne de unngå både skrifte, straff og leiermålsbot, og måtte «bare» betale en ekteskapsbot. Denne var på ni mark, altså en dramatisk lavere sum enn leiermålsboten.

INGEN TALL PÅ ANTALL LEIERMÅL I NORGE

Hvor mange leiermålsaker det var i Norge totalt finnes det ingen tall på, men noen undersøkelser kan gi en pekepinn.

– Historikeren Sølvi Sogner gjorde en undersøkelse blant norske bruder på 1700-tallet og en tredjedel av disse var allerede gravide da bryllupet fant sted. Dette tallet kan også gi en pekepinn på hvor mange leiermålsaker det var i Norge. I min forskning fant jeg

rundt 33 leiermålsaker i året i Christiania gjennom en 21 års periode. På denne tiden bodde det drøyt 7000 mennesker i byen, sier Holmberg.

UTSATTE MØDRE OG BARN

De leiermålsparene som aldri giftet seg gikk det ikke alltid så bra med. Spesielt rammet dette kvinnene og barna.

– Hvor bra eller dårlig det gikk var helt avhengig av tid, sted, skam og hvilket nettverk de hadde rundt seg. Mange av dem kunne slite med å få seg jobb og endte opp som tiggere. Vi ser også at dødeligheten blant barn født utenfor ekteskap var dramatisk mye høyere enn for barn som ble født i ekteskap. I Sogn var den for eksempel på 37 prosent mot 27 prosent blant ektefødte barn. Sjansen for at barna var dødfødte var også mye høyere om et barn ble født utenfor ekteskap, sier Holmberg.

I kirkeboken vil det stå hvilke barn som ble født utenfor ekteskap. Her er en oversikt over døpte barn i Alta i 1919. Da var leiermål blitt avkriminalisert for flere år siden, men om barnet ble født i ekteskap står fremdeles som en utfylt rubrikk i kirkeboken.

Aar 1919		A. Levende		født		Aar 1919	
Nr.	Fødselsdato	Fødselsdato	Barnets fulde navn	Fødselsdato	Fødselsdato	Fødselsdato	Barnets fulde navn
Mandkjøn	11	1919/11/18	Johan Nicolai	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Johan Nicolai
	12	1919/11/18	Jørgen Andreas	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Jørgen Andreas
	13	1919/11/18	Edvard Johannes	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Edvard Johannes
	14	1919/11/18	+ Erling	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	+ Erling
	15	1919/11/18	Karl Normann	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Karl Normann
Kvindekjøn	11	1919/11/18	Anders Karoline	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Anders Karoline
	12	1919/11/18	Aase Kristofine	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Aase Kristofine
	13	1919/11/18	Olaug	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Olaug
	14	1919/11/18	Loma	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Loma
	15	1919/11/18	Aase Kompanee	1919/11/18	1919/11/18	1919/11/18	Aase Kompanee

Kriminaliseringen av leiermål ble gradvis opphevet. Første gangs leiermål ble avkriminalisert i 1812, mens tredje gangs leiermål ble avkriminalisert i 1902. Kvinner og barn fikk også flere rettigheter utover 1700-tallet. Fra 1763 kom det blant annet en lov som sa at fedre skulle dekke halvparten av kostnaden for uekte barn frem til barnet var ti år gammelt.

KILDER TIL LEIERMÅL

Leiermålsaker er kanskje det lovbruddet fleste slektsforskere vil finne gjennom slektsforskningen sin. Om du vil undersøke disse sakene nøyer anbefaler Susann Holmberg denne trinnvise fremgangsmåten gjennom kildene:

❶ Gå til kirkebøkene og oversikt over døpte. Der vil du se om et barn er ekte eller uekte, altså født i eller utenfor ekteskap. Det vil også muligens stå hvor mange leiermål foreldrene har hatt før. Legg litt ekstra merke til yrket far står oppført med. Om det står soldat er det grunn til å være litt ekstra på vakt. Dette siden soldater ikke ble straffet for første leiermål i det offentlige rettsvesenet. Det er diskutert om disse soldatene ble betalt av for eksempel gifte menn for å la seg bli registrert som far, da de gifte mennene ventet harde straffer. Utbredelsen av dette er derimot uviss. Det er også grunn til å være varsom med bortreiste fedre som ikke kunne spores opp, da det muligens kunne være en oppdiktet person.

I kirkebøkene skal det i tillegg være en egen oversikt over dem som måtte stå til offentlig skrifte.

❷ Når du har funnet ut at et barn er født utenfor ekteskap kan du gå videre til fogderegnskapene. Disse ligger delvis digitaliserte på digitalarkivet.no, resten finner du i Riksarkivet. Der står alle bøkene som er innbetalt for leiermål registrert. I noen tilfeller finnes det vedlegg i saken om det tok lang tid å få inn pengene. Ta derfor høyde for at pengene kan ha kommet inn flere år etter barnet ble født.

❸ Om du ikke finner noen bot i fogderegnskapene kan det tyde på at foreldrene ikke hadde råd til å betale boten. Da må du gå i tingbøkene og se om saken isteden havnet i retten. Tingbøker og annet rettsmateriale finnes delvis på digitalarkivet.no og delvis i statsarkivene.

I tingbøkene vil du også i enkelte tilfeller finne forliksprotokoller om det ble en farskapssak ut av leiermålet.

❹ Om personen ble dømt til tvangsarbeid eller fengselsstraff vil du finne vedkommende i arkivene etter tukthus og andre straffeanstalter. Du finner en oversikt hvor de ulike arkivene ligger på arkivportalen.no.

KILDE: Store Norske Leksikon – Forbud mot sex før ekteskap

Lage slektsbok?

Vi hjelper deg fra
manus til
ferdig bok!

Bokoppsett

- Ombrekking/oppsett
- Design av omslag
- Bildebehandling

Trykk

- Stivbind og mykbind
- Høy kvalitet
- Frakt inkludert

Best
på slektsbøker
Pris & kvalitet!

www.interfacemedia.no
Slekt og bygdebøker

**Interface
Media as**

Tre goda skäl att välja ArkivDigital redan i höst

1. *Flest källor*

Sveriges mest omfattande arkiv på internet för släktforskare.

2. *Mest register*

Sveriges största personregister hjälper dig att hitta i källorna.

3. *Utförlig lärobok*

En pedagogisk vägledning till svensk släktforskning.

Med vårt nybörjarpaket är jakten på dina svenska rötter snart igång!

Pris: 995 svenska kronor, abonnemang ett kvartal
samt lärobok, inkl frakt och moms.

Läs mer på **www.arkivdigital.se**

Farskaps- og bidragssaker

Farskapssaker, altså saker knyttet til fastsettelse av farskapsforhold for barn født utenfor ekteskap, og barnebidragssaker forteller mye om en families situasjon og de enkelte familiemedlemmers liv.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Om et barn ble født utenfor ekteskap var det to prosesser som ble gjennomført: Farskap skulle fastsettes og faren skulle deretter betale barnebidrag. Barnebidrag har vi hatt ordninger for helt tilbake til 1763.

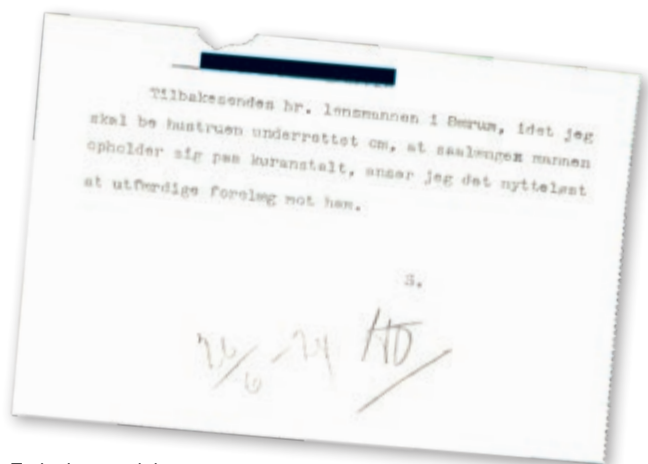
FARSKAPSAKER

Det er flere arkiver som kan fortelle deg mer om fastsettelse av farskap:

- Arkiver etter herredsrett/byfogd og eventuelt lagmannsrett frem til 1975. Dette arkivmaterialet finnes i statsarkivene.
- Kirkebøker frem til 1910/1930, såfremt farskapet var fastsatt ved at faren innrømmet det eller han ble dømt til dette i retten. Kirkebøkene finnes hos **digitalarkivet.no**.
- Arkivet etter amtmann og fylkesmannen. Her er faren nevnt i forbindelse med fastsettelse og innkreving av bidrag. Dette arkivet finnes i statsarkivene.

I denne artikkelen skal vi se nærmere på en farskapssak som kom opp for Kristiania byrett i 1918.

«I henhold til lov om barn hvis foreldre ikke har indgaat ekteskap med hverandre av 10. april 1915 nr. 3 har stiftamtmanden i Kristiania den 17. januar 1917 utfærdiget farskapsforelæg mot maskinist T. Jacobsen, som er oppgit som far til det av J. Johansen den 27.d. januar 1916 fødte barn. Da forelægget efter meddelelsen fra underfogden i Kristiania ikke er blit forkyndt for den oppgivne far, fordi han ikke har noget bisted her i landet vil sak bli fremme om farskapet til nævnte barn. I denne anledning stevnes nevnte maskinist T. Johansen, om bord paa D/S P der gaar i rute mellem Singapore og Bangkok til at møte i Kristiania byret i dens lokale i Justisbygningen, Akersgaten nr. 40, indgang fra Grubbegaten, ekstraretsværelse nr. 3

En bidragssak hvor saken ender med at mannen er på kuranstalt og ikke kan betale for seg.

onsdag 23. januar 1918 kl. 9 i sakens irettførelse og videre fremme. I medhold av lov av 4. juni 1892 nr. 1 § 15 fastsættes varslet til 3 måneder. Kristiania politiret den 8. juni 1917».

Dette brevet ligger i en egen saksmappe for den bestemte saken. Nederst i brevet står det «I hereby certify that a duplicate of this summons was delivered to T. Johnsen, engineer on board ss P. Singapore 8 th July, 1917». Siden den påståtte barnefar var i utenriksfart var prosessen med å fastsette farskapet noe tungvint og utenriks-tjenesten måtte kobles inn.

Også moren måtte komme til et rettsmøte og i mappen finner vi sted og datoen for dette. Der ligger det også flere private brev hun har fått av barnefaren gjennom noen år. Her er det mange personlige detaljer!

Siden mappen kun inneholder brevene barnefaren sendte er det vanskelig å få det hele bildet av hvordan relasjonen var mellom dem. Men en ting som sier mye er hvordan han velger å signere de ulike brevene. De første brevene i mappen er fra 1915 og nevner ingenting om noe barn. Da signerer han brevene med «Din T». De aller siste brevene nevner barnet, og han omtaler dette som «min datter» i gåseøyne. I disse brevene skriver han under med fullt navn.

Det er derfor mulig at dette ble en vanskelig og konfliktfylt sak mellom partene, men hvordan saken faktisk endte står det ingenting om i denne saksmappen. Om dommen ligger i saksmappen eller ikke kan variere. Hvis den ikke gjør det må vi gå til domsprotokollen fra den aktuelle rettsinstansen.

BIDRAGSSAKER

Om en far ble dømt til farskap eller erkjente dette frivillig måtte han betale barnebidrag.

Frem til 1957 kunne en mann bli frikjent for farskap i retten, men likevel bli dømt til å betale bidrag. Det

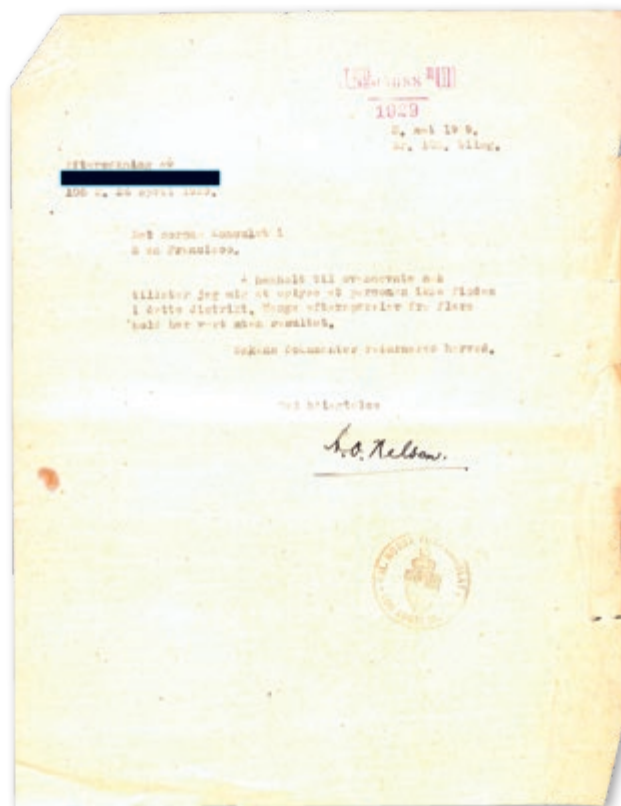
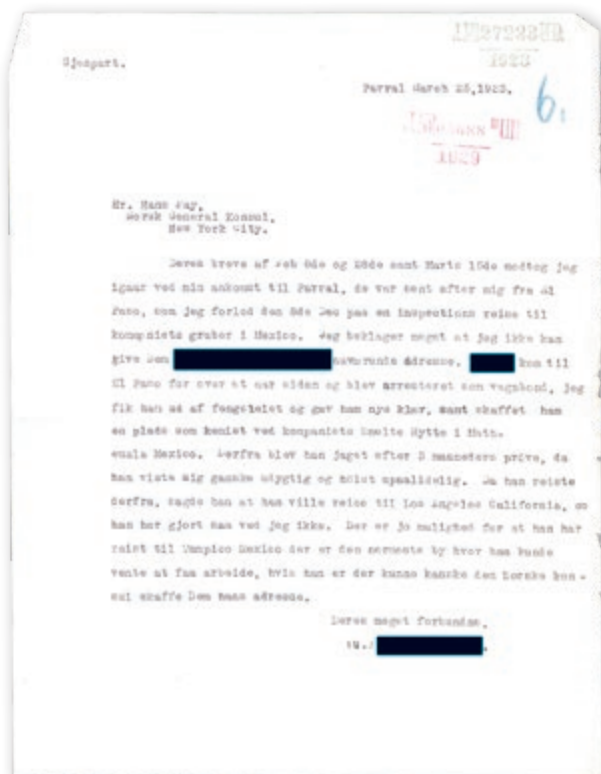
var amtmannen/fylkesmannen som fastsatte bidraget og informasjon om dette ligger derfor i arkivet etter dem. Dette arkivmaterialet ligger i statsarkivene.

Selve bidraget var det bidragsfogden som hadde ansvaret for å kreve inn fra 1915. Utenfor byene var det lensmannen som var bidragsfogden, så mange barnebidragssaker ligger derfor i lensmannsarkivene. Lensmannsarkivene finnes i statsarkivene.

«Manden forlot familien den 1.6-1923 og har senere hat tilhold i Fiskum, hvor han har arbeidet paa forskjellige gaarde og har arbeidet i alle fald i januar sidstl. Hos P. Korvedt. Han tjener gode penger, men har kun sendt familien kr. 100 i 2det halvjaar 1923 og kr. 50 i dette ser saa familien har yderst vanskelig for at klare sig. Hustruen har nu maattet ty til at laane, idet en liten indtægt hun har som offentlig veier i Sandviken ikke paa langtt nær strækker til til den store families underhold. Manden er meget drikfældig og fortjenesten gaar vel til drik».

Dette brevet ble skrevet til Fylkesmannen i Akershus 6. mars 1924 i forbindelse med at kona i familien ber om få fastsatt et underholdningsbidrag fra mannen for å kunne forsørge deres syv barn. Da brevet skrives er alle

Noen av de mange saksdokumentene som ble laget i bidragssaken mot en mann som forsvant i USA. Mange offentlige instanser prøvde å spore han opp. Saken ender da kona, som er igjen i Norge, dør.

barna under tolv år. Den yngste blir født flere måneder etter mannen forlater familien.

I saksmappen, som ligger i arkivet etter Bærum lensmannskontor, kan vi følge utviklingen i saken der den går mellom ulike offentlige instanser. Første steg i saken er å finne mannen. En etterlysning blir sendt til Fiskum lensmannskontor, men det blir derifra opplyst den 17. mars at mannen ikke lenger befinner seg i området. Hvor han har dratt har de ingen opplysninger om.

2. april blir mannen endelig oppsporet. I et brev fra Akers Politikammer til Akershus fylke blir det opplyst at familiefaren ble innsatt i Kristiania kretsfengsel for å sone en dom på 30 dager. Han er straffet for brudd på løsgjengerloven. Når dommen er sonet skal han sendes videre til en tvangsarbeidsanstalt eller en kuranstalt i

inntil 18 måneder ifølge brevet.

27. mai blir det sendt brev til Akers Politikammer med spørsmål om hvor mannen har havnet. Svaret er Hovelsåsen kuranstalt. Dette var en kuranstalt som ble brukt til tvangsinnleggelse av alkoholikere.

26. juni blir saken sendt videre for siste gang. Til Lensmannen i Bærum, som har hatt ansvar for å kreve inn bidraget.

«Tilbakesendes hr. lensmannen i Bærum, idet jeg skal be hustruen underrettet om, at saalænge mannen opholder sig paa kuranstalt, anser jeg det nytteløst at utfærlige forelæg». Saken henlegges. Hva som skjer videre med kona og barna står det ingenting om.

BIDRAGSSAKER KUNNE GÅ OVER LANDEGRENSENE

At menn stakk fra familien og var vanskelig å finne er ikke uvanlig i bidragsakene. Av og til måtte etterlysningene gå over landegrensene.

«Jeg beklager meget at jeg ikke kan give Dem F. Jensens nuværende adresse. Jensen kom til El Paso for over et aar siden og blev arresteret som vagabond, jeg fik han ud af fengselet og gav ham nye klær, samt skaffet ham en plads som kemist ved kompaniets Smelte Hytte i Matheuala Mexico. Derfra blev han jaget efter 3 maaneders prøve, da han viste sig ganske udygtig og høist upaalidelig. Da han reiste derfra, sagde han at han ville reise til Los Angeles California, om han har gjort saa ved jeg ikke».

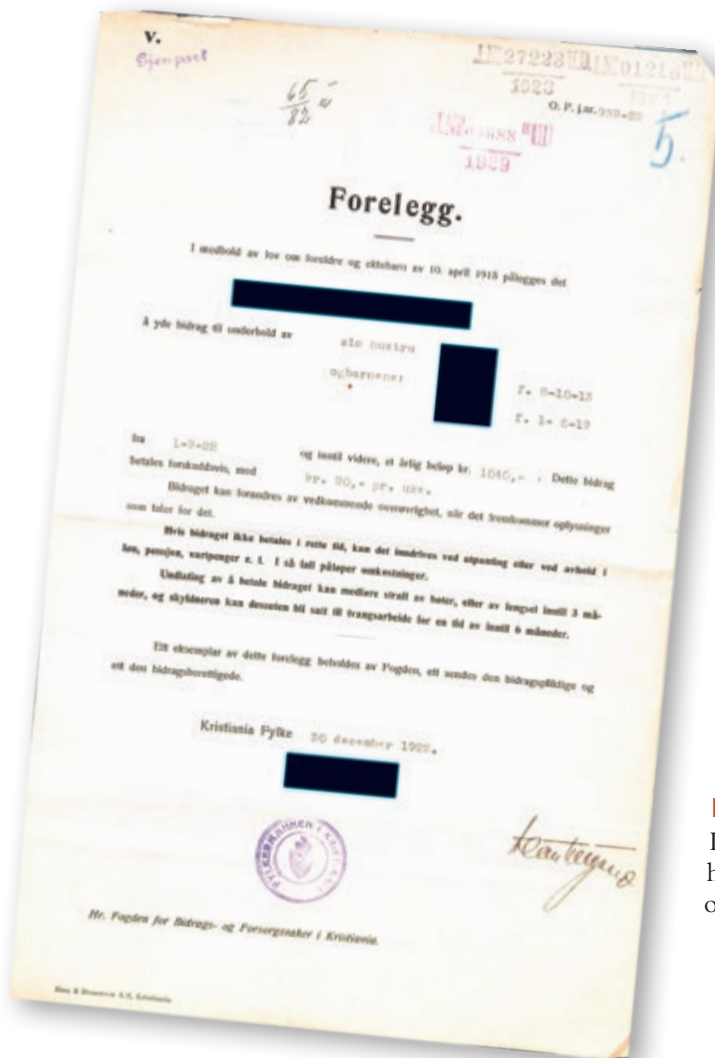
Brevet blir sendt til den norske konsulen i New York i 1929. Han har fått i oppdrag å spore opp en mann som i 1922 ble pålagt å betale underholdningsbidrag til kone og to barn i Norge.

Saken strekker over flere år og mellom ulike offentlige instanser, der det gjøres mange forsøk på å finne mannen. Uten resultat. I et brev fra 1928 blir det sagt at kona ikke har hørt noe fra han på mange år, og at det antas at han er død. Hele saken henlegges 7. august 1929. Årsaken er at kona gikk bort 1. juli samme år. Det yngste barnet er da ti år gammelt.

HVA OM FAR BETALTE?

I de sakene der en visste hvor fedrene var og de hadde betalingsevne og -vilje vil du kunne se en oversikt over innbetalingene i saksmappen.

KILDE:
Arkivsenteret.no
- Farskaps- og bidragssaker

Statsborgerskap, og tap av statsborgerlige

Statsborgerskap og statsborgerlige rettigheter er viktig for folk. Visste du at mange av våre forfedre mistet dette av ulike årsaker?

IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Hva som har ligget i begrepet statsborgerskap har variert gjennom historien. Før 1888 hadde vi ingen statsborgerlov eller rettslig definisjon av hvem som var norske statsborgere. Men allerede i 1776 kom det en dansk-norsk lov som dannet utgangspunktet for det senere norske statsborgerbegrepet: Loven om innfødsretten. Her het det at alle embeter i Danmark-Norge skulle være forbeholdt innfødte, altså personer som var født i Danmark, Norge og Holstein, eller folk som av

andre årsaker kunne ses på som innfødte. Om noen ikke var innfødte kunne de søke om å bli det. Av den grunn finnes det i dag naturalisasjonsbrev helt tilbake fra 1700-tallet tilgjengelig hos Arkivverket.

NY LOV I 1888

Hovedformålet med den første norske statsborgerloven som kom i 1888 var ikke å definere hvem som var

Artikkel om en statsløs mann som ble nektet innreise i Sverige. Mannen hadde mistet sitt svenske statsborgerskap etter mange år i Norge, men aldri søkt om å bli norsk statsborger. BEGGE FOTO: FAKSIMILE FRA NASJONALBIBLIOTEKET

statsløse rettigheter

norsk og ikke. Den skulle hindre utenlandske borgere i å kjøpe eiendom i Norge, noe som var oppfattet som et økende problem. Loven satte også noen krav til hva som skulle til for å bli norsk statsborger: Fast bolig i Norge i tre år og at søkeren ikke hadde fått støtte fra Fattigvesenet.

Dette er noen korte riss av den tidlige norske statsborgerlovgivningen. Når det gjelder de lange linjene for hvem som mistet sitt norske statsborgerskap er disse ganske lette å oppsummere. Da det er et mål å unngå at noen blir statsløse, er det ikke mange som har blitt rammet av dette. Et viktig unntak var kvinner som giftet seg med menn med utenlandske statsborgerskap. Etter loven av 1888 mistet de da sitt norske statsborgerskap.

– Frem til 1950-tallet fikk kvinner som giftet seg med utenlandske borgere mannens statsborgerskap, sier Lars Kvestad, førstelektor ved Høgskulen på Vestlandet.

FLERE JUSTERINGER I ÅRENES LØP

Statsborgerskapsloven fra 1888 sa at kvinner umiddelbart ble utenlandske statsborgere etter bryllupet. I 1924 kom det en lovendring som sa at det nye statsborgerskapet først trådte i kraft ved en utvandring. Også i etterkant har det vært noen justeringer. Blant annet en forordning fra 1945 som gjorde at alle kvinner som var gift med tyske soldater mistet statsborgerskapet umiddelbart. Les mer om dette i en egen artikkel om «tyskerjentene» på våre nettsider.

En annen gruppe det er interessant å kikke på, er utenlandske borgere som bodde så lenge i Norge at de til slutt mistet sitt opprinnelige statsborgerskap. Statsborgerskap var et nytt fenomen på andre halvdel av 1800-tallet, og det var derfor ikke naturlig å ta affære

for å holde på sitt opprinnelige statsborgerskap. Mange utenlandske borgere søkte heller ikke om å bli norske statsborgere og det er derfor ikke uvanlig å finne personer som er oppført som statsløse i arkivmateriale fra første del av 1900-tallet. En stor andel av de statsløse var svenske arbeidsinnvandrere som kom til Norge på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Ifølge den svenske statsborgerloven fra 1894, mistet de det svenske statsborgerskapet sitt om de bodde borte fra Sverige i mer enn ti år.

FLERE HUNDRE

I en artikkel i *Halden Arbeiderblad* fra 19. april 1952 kan vi lese mer om disse svenskene:

«Vi brakte forleden en melding fra Stommen der svenske tollere hadde vist liten konduite mot en statsløs som egentlig var fra traktene ved Stommen. Vi har et lignende innlegg under «Fritt Ord» i dag. Det er mange i Haldendistriktet som sikkert har kommet i vansker av samme grunn idet vi ved årsskiftet hadde 610 svensker eller statsløse av svensk avstamning her. Selv om de fleste av disse sikkert er svenske borgere er det likevel flere hundre statsløse av svensk opprinnelse som vil møte hindringer ved reise til Sverige».

Saken fra Stommen handler om en mann som hadde bodd i Norge siden starten av 1900-tallet. Han søkte aldri om å bli norsk statsborger og ble derfor utstyrt med et pass for statsløse. Dette reiste han lenge over grensen med når han skulle besøke barndomshjemmet i Sverige, men en dag var det stopp. I artikkelen om han kommer det frem at statsløse trengte visum for å reise over grensen til Sverige, men at svenske tollere hadde et problem med at opprinnelig svenske og nå statsløse personer ikke hadde ordnet seg dette.

Artikkel fra *Aftenposten* som omhandler tap av statsborgerlige rettigheter. FAKSIMILE: NASJONALBIBLIOTEKET

FRATATT STATSBERGERLIGE RETTIGHETER

Noe som var mye vanligere enn å miste statsborgerskapet var å miste statsborgerlige rettigheter.

– I Norge er dette rettighetstapet knyttet til stemmeretten. Etter straffeloven kunne man også bli fradømt verneretten, altså det å være i militæret, sier Lars Kvestad.

I den opprinnelige grunnloven fra 1814 ble det spesifisert hvem som skulle få suspendert eller tape stemmeretten i paragraf 52 og 53. En av gruppene som er nevnt er personer som har begått kriminelle handlinger. I 1814 ble ikke så mange påvirket av dette, siden det var så få som hadde stemmerett. Loven var videre uklar, så det var usikkerhet om hvordan den skulle operasjonaliseres. Dette endret seg i takt med at flere og flere fikk stemmerett utover 1800- og 1900-tallet. Tap av stemmerett ved kriminelle handlinger ble praktisert langt utover 1900-tallet. En artikkel fra *Aftenposten* den 22. april 1925 gir et interessant innblikk i hvordan lovverket ble tolket og praktisert.

«Etter straffelovens § 30 medfører dom paa fængsel i 1 aar eller derover tap av stemmeret i offentlige anliggende og av adgang

til at opnaa offentlig tjeneste. Til dom paa kortere tids fængsel eller paa hefte i 3 aar eller derover eller paa tjenestens tap kan knyttes tap av disse rettigheter forsaavidt den skyldige ved den strafbare handling har vist sig uværdig til dem».

I 1921 mistet 57 personer i Oslo sine statsborgerlige rettigheter, i 1922 var tallet 106. I 1924 mistet 183 av 897 dømte sine statsborgerlige rettigheter. Mesteparten av dem som ble rammet av dette var menn. Som hovedregel gjaldt rettighetstapet for ti år.

«... KAN ØVE EN MEGET SKADELIG INDFLYDELSE»

Artikkelen i *Aftenposten* gir også et innblikk i hvorfor stemmerettssuspensjon ble brukt som en straffereaksjon:

«Ved offentlige valg er det selvfølgelig av den største betydning at en person, som har begaaet en grov forbrydelse eller oftere begaaet strafbare handlinger, ikke faar adgang til at gjøre sin indflydelse gjældende ved at stemme. Likeledes er det av like saa stor viktighet at den slags elementer holdes utenfor vor hær, hvor de let kan øve en meget skadelig indflydelse. Anvendelsen av de foran nævnte bestemmelser er derfor av meget stor betydning i vor strafferetspleie».

Søker du i gamle aviser på Nasjonalbibliotekets nettsider finner du mange historier om de som tapte stemmerett på grunn av kriminalitet. En av dem som står omtalt er Ludvig Elias Bergersen. Han mistet de statsborgerlige rettighetene sine for ti år i 1925.

«Ved lagmannsretten blev i går behandlet straffesak mot Ludvig Elias Bergersen fra Oslo, tiltalt for delaktighet i skap-sprengning i Haugesund. Lagretten kjente tiltalte skyldig i begge hovedspørsmål. Dommen falt i går kveld kl. ½ 7 og lød på 3 års fengsel med fradrag av 80 dager for utholdt varetektsarrest, 10 års tap av statsborgerlige rettigheter og 70 kroner i saksomkostninger. Tiltalte forlangte betenkningtid».

KILDER

- Lars Kvestad
- Slekt og Data – «Tyskerjentene» - hvilken informasjon finnes om dem?
- Wikipedia.no – Statsborgerloven
- Oslo byarkiv – «Fødested: Sverige» Fattige svensker i Kristiania rundt 1900

FOTO: UTLÅNT AV HL-SENTERET

FRATATT STATSBERGERSKAP OG NEKTET INNREISE

I mellomkrigstiden ble norske rom fratatt sitt norske statsborgerskap og hindret innreise i landet. De ble fanget i et mer og mer fiendtlig Europa og 62 av dem ble til slutt drept i konsentrasjonsleir. På våre nettsider kan lese mer om norske rom, denne mørke delen av deres historie og arkivmateriale du kan bruke for å slektsforske på dem.

FATTIG OG UMYNDIGGJORT

Det var ikke bare kriminelle som mistet stemmeretten. Også de som fikk støtte av Fattigvesenet fikk inndratt stemmeretten helt frem til 1919. Les mer om dette temaet på våre nettsider.

Balladen om Severin Martin Sivertsen

Bergenseren Severin Martin Sivertsen (1845–ca. 1889) var tyven som ble dømt i krigsrett og Høyesterett for klestyveri og senere benådet av Kongen. Som notorisk tyv fra fattige kår tilbrakte Severin over halve sitt voksne liv på tukthus eller fengsel i ulike deler av landet.

■ FRANK MARTON PEDERSEN

Da jeg søkte etter tippoldemors halvbror, Severin Martin Sivertsen/Syvertsen, i Digitalarkivet første gang dukket han opp med opphold i tukthus og fengsel i ulike deler av landet i perioden 1865 til 1881. Straffene vakte umiddelbart min nysgjerrighet. Var han en farlig mann? Hvor mange dommer fikk han egentlig og hva ble han straffet for? For å forstå Severins liv ble både Statsarkivet i Trondheim og Bergen kontaktet. I Trondheim fantes kun informasjon knyttet til to dommer han fikk i byen. I Bergen stilte det seg annerledes: Severin fikk sin siste dom i Høyesterett og sonet denne straffen i Bergen. Som underlag til denne domsavsigelsen ble alle dokumenter som omhandlet Severins kriminelle karriere samlet sammen som saksunderlag. Hele «mappen» til Severin er arkivert ved Statsarkivet i Bergen. Denne teller rundt 150 sider og inneholder samtlige domsavsigelser og forhørsprotokoller for alle forbrytelsene han gjorde. Og det var mange! Dette materialet, sammen med relevante kilder fra Digitalarkivet og diverse avisutklipp fra Nasjonalbiblioteket, tegner et levende bilde av livshistorien til Severin.

BARNDOM I BERGEN

Severin Martin Sivertsen ble født 7. januar 1845 i Bergen som uekte sønn av pike Anne Margrethe Johnsdatter (1825–1899). Guttens far, som i kirkebøkene opplyses å

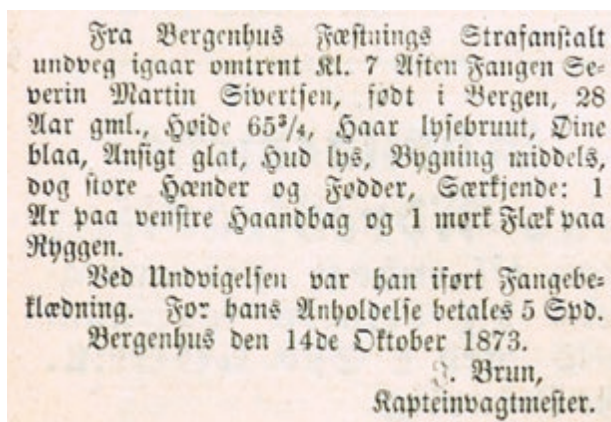
være matros Sivert Pedersen Hjelmeland, dør eller fordufter trolig like etter fødselen. Det oppnevnes da verger for Severin.

Mor Anne Margrethe gifter seg med bakersvenn Knut Christian Bergesen (1821–1901) i 1848. Knut var enkemann og alle fire barn fra tidligere forhold og ekteskap døde som spedbarn. Ekteparet Knut og Anne Margrethe får totalt elleve barn. Severin var tolvte og eldste barn (stesønn) i en stor husholdning som det er grunn til å tro levde i kummerlige kår. Familien flyttet stadig rundt på Nordnes-halvøya i Bergen. Kun seks av barneflokkene kom ut av tenårene i live.

DET FØRSTE TYVERIET

I august 1859 ble Severin, 14 år gammel, innbrakt til politiavhør mistenkt for tyveri av to bukser, en vest og en lue fra kjøpmann Pihl i Strandgaten og en klokke fra Knut Johannesen i Laksevåg. Severin tigget mat, og i et ubevoktet øyeblikk mens maten ble ordnet stjal han klokken. Severin innrømmer tyveriene i politiavhøret. Han påstår videre at faren hans er avdød matros Petter Gregoriussen, ikke Sivert slik det står i kirkebøkene. Siden han er ukonfirmert, og under kriminell lavalder, mener Bergen Politirett at 24 slag ris er en passende straff. Severin domfelles under navnet Severin Martin Pedersen etter navnet på den påståtte

Severin etterlyses i *Bergens Adressecontours Efterretninger* (15.10.1873) etter å ha rømt fra Slaveriet på Bergenhus festning. FAKSIMILE FRA NB.NO

faren. Avstraffelsen gjennomføres i Rådhusarresten 5. oktober 1859.

Severin konfirmerte seg 15. april 1860 i Korskirken. Som tredje sist på kandidatlisten fikk han følgende skussmål fra presten: «Fliden upåklagelig, men evnene meget små (...) (forberedt 1 år)».

TYVEN, TYVEN SKAL DU HETE

I august 1860 ble Severin innbrakt til nytt politiavhør i Bergen. 15 år gamle Severin var nå mistenkt for tyveri av et par kalosjer og en fløyelsvest som tilhørte repslager Balchen. Severin innrømmer tyveriet og forklarer at han oppsøkte Balchen for å be om å få gå i lære hos han. Mens han ventet i gangen oppdaget han en fløyelsvest og et par kalosjer som han stjal. Tilbake i husværet hos baker Bendixen, hvor han bodde og jobbet, oppbevarte han sakene. Bendixen fant imidlertid tyvgodset og gikk til politiet. Balchen selv kjente igjen fløyelsvesten, men kalosjene var han usikker på siden disse ble brukt av hans kone. Uansett, Bergen Politirett dømmer Severin til 40 dagers fengsel på «sedvanlig fangekost».

Etter endt soning i Bergen reiser Severin til sjøs og kommer seg etter hvert nordover til Trondheim. Her begår han nye tyveri som han blir arrestert og dømt for av Stiftsoverretten. I 1862 soner han 8 måneder i tukthuset i Trondheim. Han løslates 11. juni 1863, men blir arrestert igjen allerede dagen etterpå, anklaget for tyveri av dyrehuder som han hadde tilbudt en garver til langt under markedsverdi. Severin er fremdeles bare 18 år, men siden dette er den fjerde arrestasjonen hans (tredje over kriminell lavalder) begynner lovens lange arm for alvor å stramme straffeskruen. Severin, som nå konsekvent bruker etternavnet Sivertsen, dommes til 3,5 år i samme tukthus som han nettopp har blitt løslatt fra.

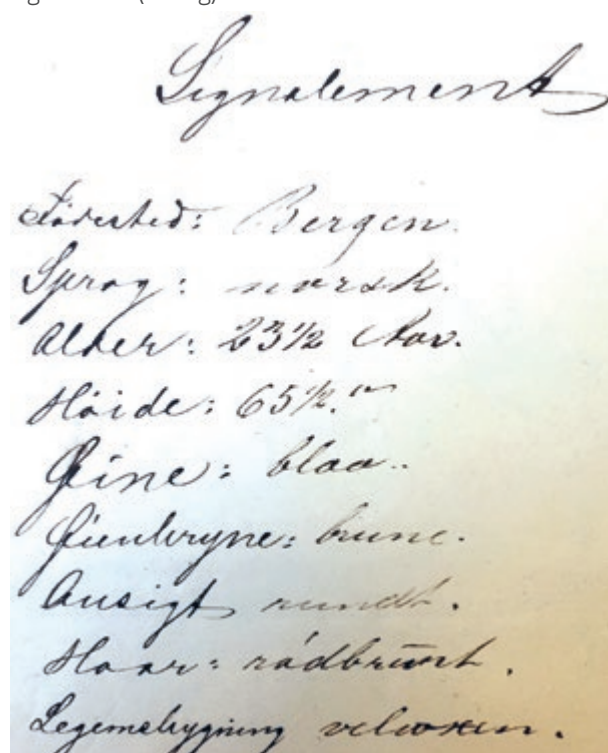
KRISTIANIA KALLER

Etter løslatelsen fra tukthuset i Trondheim beveger Severin seg til hovedstaden. En dag i mai 1867 spaserer han langs kaien og ser på skutene. Han er sulten, og benytter et triks fra barndommen. Han går om bord på *Carl Johan* og ber mannskapet om litt mat. Mens dette organiseres og mannskapet er uoppmerksomme, stjeler han en bukse og et silketørkle tilhørende jungmann Kystad. Han blir imidlertid fersket og arrestert. Severin tilstår at han stjal klærne for videresalg og dommes til åtte måneders fengsel i Botsfengslet i Kristiania. Under soningen beskrives han på følgende måte: «En rødmosset, blid, karakterløs Bergenser. Artig i sitt Væsen, pyntelig i tale, men for Resten slap og rimeligvis temmelig haabløs!» Severin slipper ut av Botsfengslet i november 1867. Politiet gir han skipspenger til Bergen, men anser det som tvilsomt at han reiser hjem. Og ganske riktig, Severin oppholder seg en stund til i hovedstaden. Den 9. desember 1867 blir han sågar innbrakt i fyllearresten etter drukkenskap i en dansesal i byen.

RETUR TIL TRONDHEIM

Etter episoden i dansesalen mønstrer Severin i mars 1868 om bord på *Da Capo* fra Stavanger til Newcastle. Men i desember samme år er han tilbake i Trondheim. Nok en gang ble han fristet til å stjele dameklær. Fluktruten med tyvgodset går til Namsos med dampskipet *Tordenskjold*. Severin tiltrekker seg imidlertid uønsket oppmerksomhet, og blir innbrakt til avhør i Namsos. Her tilstår han tyveri av «en vel forsynet Frues

Severin sendes fra Namsos til Trondheim med fangetransport for å sone sin sjette dom i tukthuset i Trondheim. Transportpasset inneholder Severins signalement (utdrag).

samtlig Silkekjoler og Kåper». For tyveriet, som omtales i *Romsdals Budstikke* (17.12.1868), dømmes 23 år gamle Severin av byfogden i Namsos til 3,5 år med straffarbeid. Severin skal sone ved tukthuset i Trondheim. Dette er omgivelser han kjenner godt, siden han har sonet her to ganger tidligere. For fangetransporten tilbake til Trondheim utstedes det et transportpass med følgende signalement av Severin: Høyde 65 ½ tommer (166 cm), blå øyne, rødbrunt hår og rundt ansikt. Ved ankomst Trondheim melder fangetransporten sin ankomst hos politimesteren. Soningen av den syvende dommen kan begynne.

RØMLINGEN SEVERIN

Året er 1872, og Severin har sluppet ut av tukthuset i Trondheim. Han returnerer til Bergen hvor han ganske raskt arresteres for å ha stjålet klær fra tre ulike personer. Byfogden i Bergen dømmer Severin til fem års straffarbeid i Slaveriet på Bergenhus festning. Dette blir et spektakulært opphold på flere måter. Det hele starter den dagen Severin rømmer.

Mandag 13. oktober 1873 avslutter Severin dagens snekkerarbeid i Slaveriet. Han går ned til gårdsplassen, og oppdager at gevaldigerne (fangevokterne) er opptatt annetsteds. Nå har han sjansen. Severin lager et provisorisk stillas av bordplank han finner. Han tar seg over «Plankeværket» og finner kullbingen. Fangedrakten svertes med kullstøv for å hindre uønsket oppmerksomhet. Severin og medfange Alvheim har nylig diskutert muligheten om å rømme sammen. Alvheim vet om en skøyte de kan bruke som fluktbåt. Kompanjongen er imidlertid syk for øyeblikket, så Severin må rømme på egenhånd.

Siden Severin ikke vet hvor Alvheims fluktskøyte er beveger han seg mot Sverresborg og videre til Nye Sandviksvei. Dette området kjenner han godt. Etter å ha skjult seg i en reperi i Sandviken hvor han tidligere har vært læregutt, går han om natten til et hus hvor foreldrene har bodd tidligere. Her rapper han klær som henger ute til tørk som han straks tar på seg over fangedrakten. Severin må ut av byen og holde en lav profil i det håp at Alvheim også klarer å rømme innen kort tid. Han legger i vei ut byporten og stopper ikke før han har gått ½ mil i retning Os. I en låve langs den gamle postveien finner han ly for natten.

ETTERLYST!

Å rømme fra Bergenhus festning vekker harme i kommandantskapet. Ikke uventet etterlyses Severin i Bergens Adressecontours Efterretninger (15.10.1873) med signalement og lovnad om dusør (fem spd) om han fanges. Severin skjønner at han er eller vil bli etterlyst,

— Namsos den 8de December. (N. T.) Torsdag i forrige Uge anholdtes ombord i Dampskibet „Tordenstjeld“ en Matros ved Navn Severin Martin Sivertsen, der som Passager fulgte Skibet, og som mistænkt for et i Trondhjem begaaet Tyveri samme Dags Aften stilledes under Forhør. Angjældende tilstod ved gjentaget Forhør den følgende Dag at have begaaet Tyveriet, der ifølge et Avertissement i „Chr. Aldr.“, bestaar af følgende, formentlig i Behold, værende Gjenstande: 5 Silkestjort, 1 ulden Kjole, 1 Silkekaabe, 1 Megnkaabe, 1 Spadserekaabe, 1 Utlastes Mantille, 1 Silketraie, 3 hvide Skjorter, nogle hvide Nattwaier, 1 Pose, hvori Skofei, samt 1 Spadsere-stof. — Nærværende Blad beretter at en 24 Aar gammel Straffange af det anførte Navn udgik i Marts Maaned 1867 fra Tugtbuse.

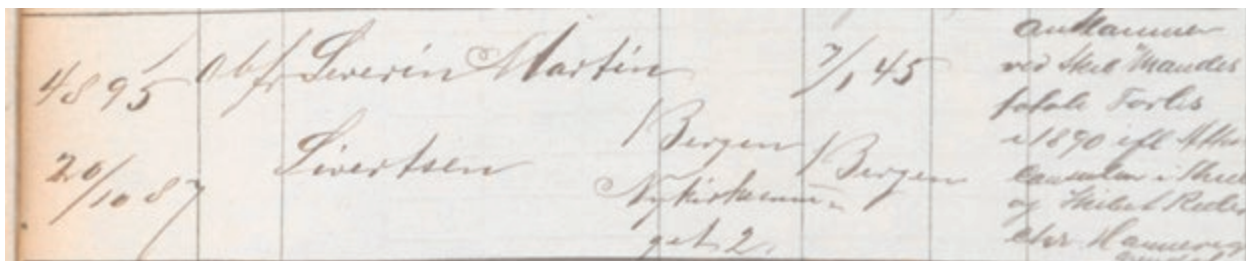
Severins tredje tyveri i Trondheim (sjette tyveri totalt) omtales i *Romsdals Budstikke* 17.12.1868. FAKSIMILE FRA NB.NO

for hele den påfølgende dagen holder han seg innendørs i skjulestedet sitt. Først på kvelden sniker han seg ut. Han har ikke spist mat på over et døgn. Han tar seg frem til en avsidesliggende gård på Valle i Birkeland, og utgir seg for å være en reisende på vei til Voss for å besøke en slektning. Han får her mat og ly for natten. Neste dag innrømmer Severin at han ikke kan betale for seg, og ber bonden, Nils Monsen, om å få betale med arbeidskraft. Severin blir på gården fire dager til. Det er nå blitt 18. oktober. I frykt for å bli avslørt drar Severin tilbake til Bergen hvor han håper å treffe en bror eller støte på Alvheim. Han søker ly for natten under taket på reperi i Sandviken hvor han var innom den dagen han rømte. Neste dag er en søndag, og Severin holder seg oppunder taket frem til kvelden.

På dette tidspunktet vet Severin at han er etterlyst. Siden han ikke har møtt Alvheim eller broren vurderer han igjen byen som utrygg. På vei fra Sandviken til byen oppsøker han et hus sør for Mulelven for å be om mat. Han ser en del klær bak en åpen dør og «klarar ikke å motstå fristelsen». Her stjeler han en sjøtrøye, en bukse og en fin sort trøye og går videre. Ved Latinerskolen støter han på fire ungdommer. En av guttene gjenkjenner Severin og tilkaller noen vakter. Severin pågripes den sjette dagen på rømmen og føres til politikammeret.

KRIGSRETT, HØYESTERETT OG KONGEN BEFALER

I avhøret etter pågripelsen forteller Severin detaljert om dagene på rømmen og innrømmer tyveriene han gjorde. Flere deponenter (vitner), hovedsakelig personer som Severin stjal klær fra, blir også avhørt. Siden han har rømt fra Slaveriet i Bergen, under militær jurisdiksjon, føres saken mot han i garnisonskriksretten på Bergenhus

Severin omkommer i et forlis på reise til Buenos Aires. Sjømannsrullen antyder 1890, men 1889 er trolig mer presist.

festning med kommandantskapet som dommere. Forhørene er basis i bevisføringen, og Severin dommes til seks års straffarbeid. Avslutningsvis i dommen står følgende:

Auditeuren gjorde Krigsrettens medlemmer oppmerksomme på at nærværende Sag behører blandt dem, hvori Dommens Udfald bliver inntil videre at holde hemmelig. Krigsretten er nemlig ikke formelt rettskraftig!

Dette følger av 1. juli 1816: *Lov angaaende mili-tære Sagers Indstævning og Paakjendelse for Høiesteret*. Krigsrettens dom ankes automatisk til Høyesterett som en kontrollmekanisme for å justere militær rettspraksis i ønsket retning. Høyesterett behandler saken i all enkelthet. Aktor og forsvarer kommer med sine innstillinger basert på tidligere avhør foretatt av Bergenhus Kommandantskap. Høyesterett opprettholder dommen fra krigsretten og aktor blir gitt et salær på ti speciedaler.

Rømningsdommen på seks år legges på den opprinnelige dommen på fem år. Nå har Severin ti års straffarbeid igjen på Slaveriet før han er en fri mann. Årene går. Det blir ikke flere fluktforsøk. Så, en dag i november 1880, kommer det brev fra Justis- og Politidepartementet i Kristiania. Hans Kongelige Høyhet har nådigst behaget å ettergi to år av Severins straffetid. Ved kongelig resolusjon løslates dermed Severin med «arr på venstre håndbak og en mørk plett på ryggen», i august 1881, to år før tiden.

MITT FANGENSKAPS LIV ER FORBI

Fikk Severin en lærepenge etter at Kongen grep inn i livet hans? Ikke godt å si, men han ble tilsynelatende ikke dømt eller straffet igjen etter at han slapp fri i 1881, kun 36 år gammel, men med en veterans rulleblad. Hva han faktisk gjorde som fri mann er uklart. Kanskje tok han opp igjen sin gamle yrkesvei som matros. Neste gang vi med sikkerhet treffer på Severin igjen er ved borgerlig ekteskap med Nikoline Petrine Stene i 1887. Sønnen Severin Martin d.y. blir født ni måneder senere. Severin drar deretter til sjøs på ruten Shields-Bergen høsten 1888. I desember 1888 tar han hyre på barken Monde eller Maudes (kildene er uklare her) til Buenos Aires. Turen blir skjebnesvanger. Skipet forliser og hele mannskapet antas omkommet.

Hjemme i Bergen sitter Nikoline og sønnen og venter på familiens forsørger. Høsten kommer uten at de hører noe fra Severin. Nikolines helse er dårlig. Hun og sønnen får understøttelse av fattigkassen siden «manden sannsynligvis er bortkommen». Flere år går uten livstegn

fra Severin. Til slutt, den 22. september 1892, blir han formelt erklært omkommet i Bergen Byrett. Tre uker etterpå gifter enke Nikoline seg med Severins halvbror Nikolai August Bergesen. De bor allerede sammen, og har kalt hverandre mann og kone en stund før Severin ble erklært død, ifølge folketellingen fra 1891.

BALLADENS SLUTT

Severin var ingen farlig mann. Han var en fattig og ressurssvak klestyv som ble domfelt ni ganger. Fra konfirmasjonen i 1860 til hans død i 1889, en periode på 29 år, sonet Severin 17 år i diverse fengsel og tukthus. Han satt i fangenskap 58 prosent av sitt voksne liv for simple tyveri.

Det er noe påfallende mildt og overbærende ved Severins fremtoning i politiavhørene. Han er vennlig og samarbeidsvillig. Tyveriene fremstår ofte som impulshandlinger som ikke er planlagt på noen måte. Han ender opp med å stjele selv om intensjonene i noen tilfeller er gode. Han oppsøkte repslager Balchen for å gå i lære, men endte opp med å stjele fra han. Rømningsepisoden fremstår også som lite gjennomtenkt. Samtidig var Severin fattig og sosialt stigmatisert som følge av oppholdene på tukthusene. Han stjal for å overleve. Og det er all grunn til å tro at Severin stjal mye som han aldri ble straffet for.

KILDER

- www.digitalarkivet.no
- Severins kriminelle «mappe»: SAB, Tukthuset Domsakter, Menn – Lpnr. 1616–1631, Severin Martin Sivertsen
- RA, Botsfengslet, D/Db/Dbb/L0010: 917c–235d, 1865–1867, s. 280, løpenr. 221
- Trondheim tukthus SAT/A-4619/05/65/L0019, Fangeprotokoll 1863, løpenr. 112
- Trondheim tukthus SAT/A-4619/05/71/L0001, Fangejournal, 1863 – 1869, løpenr. 152 og 214
- SAB, Innrulleringssjefen i Bergen, F/Fc/L0008: Sjøfartshovedrulle, nr. 4805–5390, 1882–1889, s. 46, patent 4895
- SAST, Stavanger sjømannskontor, Sjøfartshovedrulle, patentnr. 721–1450 (del 2), 1863, s. 69, patent 850
- Trondhjems borgerlige Realskoles alene-priviligerede Adressecontoirs-Efterretninger 29.08.1863 (www.nb.no)
- Romsdals Budstikke 17.12.1868 (www.nb.no)
- Bergens Adressecontoirs Efterretninger 15.10.1873 (www.nb.no)
- Norsk Kundgjørelsestidende 26.02.1892 (www.nb.no)
- Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.m., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, i tidsfølgende Orden og udtogsvis samlede og udgivne af Peter Vogt, Expeditions-Secretair. Første Bind : indeholdende Aarene 1814, 1815 og 1816, med hosføiet Register
- Bratland, Åsane – I Fortid og Nåtids – IV, Bodoni Forlag
- Bokhyllen på Digitalarkivet, Bergen fattigvesen, fattigmannntal 2. avd. 1886–1891, løpenr. 991, s. 333
- Bokhyllen på Digitalarkivet, Bergen fattigvesen, fattigmannntal 2. avd. 1891–1895, løpenr. 553, s. 187

‘Rask-Jens’ ble straffet hardt!

Min tippoldefar Jens livnærte seg som omvandrende skredder på Hedemarken og ble kalt for «Rask-Jens». Det er usikkert om han fikk kallenavnet fordi han var så rask til å sy eller om han fikk det fordi han var så rask til å komme seg bort når han havnet på kanten av loven.

■ ARNE MATHISEN

Oldemoren min Oline Jensdatter ble født i Rendalen i 1847 som uekte barn av Ingeborg Brynjulfsdatter og Jens Paulsen.

Jeg visste lite om Olines bakgrunn fra Rendalen før jeg i voksen alder begynte å interessere meg for slektsforskning. Da var det ingen igjen å spørre, så jeg måtte gå rett til kildene. Det var enkelt å finne opplysninger om moren Ingeborg og hennes familie, takket være bygdeboken, kirkebøker og folketellinger for Ytre Rendalen. Faren Jens derimot var lenge en gåte. Ved dåpen av Oline står det i kirkeboken at

«...faren var ungkar Jens Andersen fra Næs på Hedemarken, og det var anført; Hendes (morens) 2det Leiermaal, om Faderen ved man ikke Besked. Opgivet af Moderen. Farens etternavn er rettet fra Andersen til Paulsen etter opplysninger i kilde. Rettet etter paaliteligt Opgivende.»

Med god hjelp av dyktige forskere på slektsforumet til Slekt og Data fant jeg ut at han ble født i Nes i 1803 av fattige foreldre som stadig flyttet fra gård til gård og bodde på husmannsplasser. Det mest interessante tipset jeg fikk var at han i kirkeboken for Nes er skrevet inn som innkommet til sognet i 1823 etter opphold på Christiania Tugthus. Dermed hadde jeg en tråd å følge. Etter utrolig god hjelp av medarbeidere på statsarkivene i Hamar og Oslo kan jeg nå fortelle historien om «Rask-Jens», og om hans møte med datidens rettsvesen og strafferegime.

FØRSTE GANGS SIMPELT TYVERI

Etter konfirmasjonen i 1817 var Jens i tjeneste hos lensmann Gjestyvang i Nes i fire år. 20 år gammel var han i tjeneste hos gårdbruker Ole Håkensen på gården Walsig-

nedre i Furnes. Den 11. april 1823 ble han tatt for å ha stjålet fire spesidaler fra sin arbeidsgiver Håkensen, samt vadmel (tøy) til en verdi av tolv skilling fra konstituert sorenskriver Trosdahl på gården Arnkvern. Jens ble arrestert og det ble tatt opp forhør av ham og av to vitner, samt av de bestjålne (fornærmede) og det ble tatt ut stevning.

Retten ble satt i Nord-Hedmark sorenskriverembete den 5. mai 1823 i arresthuset på gården Olsrud, under ledelse av konstituert settedommer Procurator Ytter. Under rettsforhandlingene innrømmet Jens sin forbrytelse. Trosdahl meddelte for retten at han frafalt erstatning for det frastjålne vadmel, likeledes meddelte Håkensen at han frafalt erstatning for de to ort tolv skilling som han ikke hadde fått tilbake av det stjålne beløpet på fire spesidaler. Han krevde altså ikke lenger erstatning. På oppfordring ble det opplyst at «Trosdahls formues tilstand var meget god, Ole Håkensens måtelig, mens tiltaltes var meget slet.»

Forsvareren Friis anmodet retten om at dersom tiltalte skulle bli dømt for tyveri måtte straffen bli mildest mulig, da han var et ungt uerfarent menneske som ikke hadde vært straffet tidligere, og at han var fattig og trengende. Til tross for velvilje fra de bestjålne og forsvarerens anmodning ble Jens dømt til to måneders straffearbeid i Christiania Tugthus.

24. mai 1823 ble Jens ført inn i fangeprotokollen på Christiania Tugthus som fange nr. 9227 på tukthusets avdeling D. Tugthus fungerte på den tiden som et alternativ til Akershus festnings slaveri for menn og som fengsel. Jens måtte innfinne seg med et strengt regime med hardt arbeid. Han ble frigitt på dagen to måneder senere og reiste tilbake til Nes på Hedemarken.

Tugthuset i Kristiania i 1911. FOTO: RIKSANTIKVAREN, LOKALHISTORIEWIKI.NO

ANNEN GANGS SIMPELT TYVERI

Oppholdet på tukthuset hadde nok ikke satt dype nok spor, for vel ett år senere den 11. oktober 1824 ble fristelsen for stor. Ved middagstid kom han forbi huset til Christian Rasmussen på plassen Svendmoen under gården Holstad i Nes og la merke til at det ikke var noen hjemme. Han tok ut et vindu til stuen som var festet med kun noen stumper av spiker og kom seg inn i huset. Der tok han med seg; ett par arbeidsbukser, ett par sko, ett par lyseblå strømper, ett blått og hvitrutet tørkle, to røde og hvite halvtørklær, to halvsjorter, to par brune ullvanter, en messing tobakksdåse, en sølv brystspenne, to sneller blå tråd, en messing knespenne, en nebbtang og seks skilling i penger. Deretter satte han på plass igjen vinduet og bega seg raskt av gårde med tyvegodsset oppover mot Østerdalen og endte i Stor Elvdalen.

Da Christian Rasmussen kom hjem oppdaget han at han var blitt bestjålet og han fikk raskt greie på at Jens Paulsen var observert i nærheten av huset. Rasmussen la da av gårde og fulgte etter Jens til Stor Elvdalen hvor han den 17. oktober traff på han på gården Lille

Hammer med alt tyvegodsset. Lensmannen i Stor Elvdalen ble tilkalt, Jens ble arrestert og brakt til arrest i Nes prestegjeld, og senere overført til arresten på Olsrud gård i Vang.

Under forhørene innrømmet Jens tyveriene og be- dyret at han ikke hadde gjort seg skyldig i andre lovbrudd etter at han kom ut fra tukthuset vel ett år tidligere. Christian Rasmussen avga sin forklaring og bekreftet at det var han som var eier av det meste av tyvgodsset. Unntaket var tobakksdåsen som han hadde lånt av sin bror Ole Rasmussen og snellene med blå tråd som han hadde mottatt av Ole Erichsen for å sy en kjole på oppdrag. Det blå og hvitrutete tørkleet tilhørte hans kone Marie Pedersdatter og nebbtangen tilhørte hans søster Marthe Rasmussdatter, som også bodde i huset. Alle de frastjålne gjenstandene og pengene var kommet til rette og ble senere returnert til de bestjålne.

Det ble ny rettsak og dom ble avsagt den 24. november 1824. I rettsprotokollen står det at Jens ikke trengte å erstatte noe tap, siden alle de stjålne gjenstandene var kommet tilbake til sine eiere. Men i skjerpande

retning står det at tiltalte tidligere hadde vært dømt og straffet for tyveri og denne gangen måtte straffes for andres gangs simpelt tyveri. Men siden alt tyvegods var av lav verdi ville straffen bli kort.

Jens Paulsen ble dømt til straffearbeid i Akershus festning i tre år. I tillegg måtte han å dekke alle sine arrest- og saksomkostninger og et salær til forsvareren på tre spesidaler.

Jens godtok dommen, men aktor ville ha straffeutmålingen prøvet for overretten. Christiania Stiftsoverrett konkluderte med at tyveriene var ubetydelige og at de ikke var utført under graverende omstendigheter, og at det derfor ikke var grunn til å øke straffen. Den avgitte dommen i Nord-Hedmark sorenskriverembete ble derfor stående.

STRAFFARBEID I TRE ÅR

Jens Paulsen ble skrevet inn i fangeprotokollen på Akershus festnings slaveri og arbeidsanstalt den 2. mai 1825. Ved innskrivingen ble følgende signalement nedtegnet: 23 år gammel, 61 tommer høy, brune øyne, mørkt hår, rundt og glatt ansikt, middels kroppsbygning og ellers ingen særlige kjennetegn.

På festningen ble han satt i arbeid sammen med rundt 200 andre fanger som oppholdt seg i slaveriet på den tiden.

I januar 1826 besluttet kommandanten på Akershus festning at rundt 50 av disse fangene, Jens inkludert, skulle overføres til Slaveriet ved Fredrikstad festning. Ifølge Martin Dehlis bok om Fredrikstad bys historie hadde man ved slaveriet i Fredrikstad nettopp tatt i bruk en større bygning for slavene som gjorde det mulig å øke kapasiteten til totalt 200 fanger. Kommandanten på Fredrikstad festning ønsket å utnytte den utvidede kapasiteten og ba om at flere fanger ble overført dit. Jens ble i Fredrikstad resten av soningstiden.

Det var tøffe dager på slaveriet med hardt arbeid og lite mat. Dagsrasjonen som ble utdelt hver femte dag, var to pund brød, som vil si rundt ett kilo, og to skilling i kontanter. For pengene måtte de selv kjøpe alt de trengte utenom mat. Men det verste for slavene var jernene de måtte bære. De som var dømt til opptil tre års straffearbeid (gjaldt Jens) fikk bare en såkalt spore eller jernring om det ene benet. De med lengre straffetid bar en halsring, og de som satt på livstid, som gjaldt de aller fleste i fengselet, fikk både halsjern og en helle om foten (fotringer forbundet med lenke) som de slepte etter seg.

OPPLÆRING SOM SKREDDER

Det er grunn til å tro at Jens fikk sin opplæring som skredder under oppholdene på Akershus og i Fredrikstad. Yngvar Ustvedt skriver i sin bok *Slavene på Akershus* at

det i 1820-årene ble opprettet en arbeidsanstalt med en ordnet, tvungen virksomhet der man laget småting av forskjellig slag, men også sydde klær og laget sko.

I Fredrikstad ble det i 1826 satt i stand to værelser på loftet over det nye slaveriet som skulle brukes som arbeidsanstalt for slavene. Der ble det produsert forskjellige gjenstander som slavene kunne selge og på den måten skaffe seg noen ekstra skillinger. Skredderslavene hadde nok å gjøre med å sy slaveklær.

Jens oppførte seg nok bra under oppholdet for han er ikke å finne i straffeprotokollen for den perioden han var der, noe flere av de andre fangene er. Han ble frigitt 2. mars 1828, på dagen tre år etter at han ble innskrevet på Akershus.

HVORDAN GIKK DET SÅ MED JENS?

Oppholdet på slaveriene var ikke helt bortkastet, han hadde lært seg skredderyrket og fartet rundt på bygdene på Hedemarken og sydde klær på oppdrag. Det var i den forbindelse han fikk tilnavnet «Rask-Jens». Vinteren 1846–47, i en alder av 44 år, kom han til Rendalen og traff der den ti år yngre Ingeborg som fort ble gravid. Han dro da *raskt* videre til Engerdal hvor han traff den 20 år gamle Pernille Mathea Pedersdatter som også ble med barn. Hun fødte datteren Maria mindre enn to måneder etter at oldemor Oline var født i Rendalen. Ifølge bygdeboken for Engerdal skulle Jens være far til ytterligere ett barn i Trysil (har ikke funnet det). Den gang kunne man risikere straff ved tredje gangs leiermål (barn utenfor ekteskap). Var det noe Jens kjente til så var det straff! Han tok ansvar og giftet seg med Pernille og bosatte seg i Søndre Nymoen i Engerdal. Der anla han et lite småbruk og fortsatte sin virksomhet som omstreifende skredder. Jens og Pernille fikk hele åtte barn sammen. At han senere ikke var så flink til å gjøre opp for seg og var kreativ for å slippe unna sine forpliktelser er en annen historie. En uvanlig person var han i alle fall.

I Rendalen satt Ingeborg igjen ugift. Begge barna hun hadde fått utenfor ekteskap hadde flyttet nordover og hun så dem neppe igjen. Hun måtte påta seg hardt arbeide for føde og opphold rundt om på gårdene i dalen. På sine eldre dager gikk hun på legd og hun døde 83 år gammel som «ugift fattiglem».

KILDER

- Nord-Hedemark sorenskriverembete, Ekstraprotokoll fra åstedsaker (1820–1825)
- Nord-Hedemark sorenskriverembete, Dombok nr. 1 (1824–1835)
- Christiania Stiftsoverrett, Domsprotokoll 9 (19/7 1824–16/10 1826)
- Christiania tugthus, Fangeprotokoll 1809–1826
- Christiania tugthus, Brakkeprotokoll 1823
- Akershus festnings slaveri og arbeidsanstalt, Fangeprotokoller 1816–1832
- Fredrikstad festnings slaveri og arbeidsanstalt, Stambok 1808–1830
- Andersen, Ottar, Bygdebok for Engerdal, bind 2 (1966)
- Nytrøen, Odd, Ytre Rendal: gard og ætt (1996)
- Ustvedt, Yngvar, Slavene på Akershus (1999)

Hvordan jeg fant min

Er det mulig å finne sin biologiske far når «ingen» ønsker at man skal gjøre det? Her er min historie om hvordan jeg klarte det.

■ ROLAND BAGWELL

Da jeg var rundt 15 år fikk jeg vite at mors mann ikke var min biologiske far, men at han hadde adoptert meg da de giftet seg. Jeg fikk fort en forståelse av at dette ikke skulle snakkes om. Det ble ekstra understreket da jeg fikk se fødselsattesten min for første gang. Der stod adoptivfaren min oppført som far, og den viste at jeg var født i Hamburg.

Senere fikk jeg vite at jeg ble født da min mor var på vei hjem til Norge fra Tyskland i mars 1946. Mor flyttet til Tyskland i 1942. Året før hadde hun fått broren min med en tysk soldat, som hun senere giftet seg med. Da de kom til Tyskland ble mannen hennes sendt ut i krigen på nytt. Mor og min eldre bror levde alene i den lille byen Idar-Oberstein helt til krigens slutt. Da hadde mannen hennes vært savnet lenge, og alle trodde han var død.

Årene gikk, uten at jeg rotet noe mer i min egen historie. Men dette snudde i 2016, da jeg fikk nytt pass. Ved tidligere passfornyelser hadde jeg oppgitt Hamburg som fødested, men nå var passregisteret blitt knyttet opp til folkeregisteret. Der var det et sted i Norge som ble oppgitt som fødested. Å leve i uvisshet om min egen bakgrunn kunne jeg ikke gjøre, så jeg tok kontakt med tyske myndigheter og bestilte en kopi av den originale fødselsattesten min. En ekstra motivasjon for å få klarhet i «tingenes tilstand» var at jeg nettopp hadde blitt bestefar for første gang, og det økte også ønsket om å bringe kunnskap om slekta videre til nye generasjoner.

Da jeg fikk fødselsattesten stod jeg oppført med samme far som min eldre bror. Da jeg mottok fødselsattesten var mor 94 år gammel, og jeg spurte henne om det stemte at jeg og broren min hadde samme far. Svaret var nei. Hun påstod videre at hun ikke husket navnet på min biologiske far. Jeg spurte min eldre bror om det samme, og han husket heller ikke navnet. Senere snakket jeg med flere i familien om dette og jeg fikk forståelsen av at «alle» utenom meg visste at min

biologiske far var en amerikansk soldat som var i Tyskland like etter krigen.

Mor hadde altså en romanse med en amerikansk soldat mai-juni 1945 og resultatet var meg.

Etter at sannheten hadde kommet på bordet, snakket min mor og bror sammen. De kom til slutt opp med navnet på min far: Robert Smith. Jeg tok kontakt med Fylkesmannen for å få en kopi av adopsjonspapirene mine. Jeg prøvde først å gi dem navnet på min brors far, som stod oppført som far i fødselsattesten fra Tyskland, og deretter navnet Robert Smith. Begge navnene var feil sa damen hos Fylkesmannen. Fordi jeg ikke kunne gi dem det korrekte navnet på min biologiske far ble jeg nektet videre innsyn. Jeg fikk likevel en kopi av adopsjonspapirene, men med navnet på min biologiske far sladdet ut. Men den attesten var likevel litt til hjelp. Den bekreftet at han var amerikansk statsborger.

Jeg stod dermed med en navnløs far, og den eneste andre opplysningen jeg hadde fått av mor; at han trolig var fire år eldre enn henne.

Lenger kom jeg ikke, fordi ingen i familien ville eller kunne hjelpe meg.

JAKTEN STARTER

Jeg ville ikke gi meg, men hva gjør du når du har så få opplysninger å gå etter som jeg hadde?

Det første jeg gjorde var å søke på nettet etter amerikanske avdelinger som befant seg i Idar-Oberstein ved krigens slutt. Jeg fikk da opp en liste med 21 amerikanske avdelinger som var innom byen i den perioden. Men ingen Robert Smith i passende alder. Listen inneholdt for øvrig rundt 5000 navn, med andre ord altfor mange til å undersøke alle sammen nærmere.

Jeg kontaktet også den amerikanske ambassaden i Norge. Dette var våren 2017, men jeg har ennå ikke fått svar på denne henvendelsen.

biologiske far

Idar-Oberstein er en by i delstaten Rheinland-Pfalz i Tyskland, i fjellkjeden Hunsrück. Byen er, foruten å være en militær garnisonsby, kjent i hele Tyskland som smykkebyen, for sin sentrale plass i europeisk smykkeindustri.

Så kontaktet jeg National Archives i USA. Heller ikke der har jeg fått noe svar, men jeg fant noen avdelinger som ikke var i Idar-Oberstein i juni 1945.

Jeg var også i kontakt med det lokale historielaget hvor mor vokste opp, og fikk mye god informasjon om min mors far. Men noen videre informasjon kunne heller ikke de hjelpe meg med.

Jeg bestemte meg derfor for å ta en DNA-test hos selskapet Family Tree DNA og se om denne kunne hjelpe meg. Totalt tok jeg tre tester; en autosomal test, en mtDNA-test og en yDNA-test.

- ➔ Autosomaltesten tester både manns- og kvinnelinjer, og gir deg en treffliste over personer du deler gener med.
- ➔ yDNA testen tester rene mannslinjer. Her tok jeg en yDNA-37-test. Denne testen er anbefalt for slektsforskere.
- ➔ mtDNA testen er for kvinnelinjer og er irrelevant i denne sammenhengen.

Da resultatene på yDNA-testen kom startet søket. Jeg fikk opp en treffliste hvor de elleve første hadde samme etternavn: Bagwell. Da hadde jeg et etternavn å gå videre med. Så begynte jeg å søke på nettet. Men det var altfor mange personer å jobbe med, så jeg besluttet å sende en e-post til de som hadde nærmest genetisk distanse med meg på listen jeg fikk. Jeg skrev «Are we family?». Fikk svar fra to hyggelige damer i USA. Den ene hadde testet sin far som dessverre hadde gått bort, og den andre hadde testet sin bror som nå bodde i Sverige. Men jeg hadde altfor lite informasjon til at de kunne hjelpe meg videre.

Jeg lastet derfor opp den autosomale testen min til MyHeritage for å prøve å komme videre. Etter noen dager kom det e-post derfra. Jeg hadde match med en dame som heter Sandra. Vi var «1st to 3rd cousins».

Jeg sendte en e-post til Sandra, med spørsmål «Are we family?». Jeg måtte også spørre om hun hadde norske aner eller kjente etternavnet Bagwell. Svaret var

Amerikanske soldater i Tyskland, 1945. Bildet er et illustrasjonsfoto og er ikke knyttet til personene som er nevnt i denne artikkelen. FOTO: THE NATIONAL WWII MUSEUM, NEW ORLEANS

opploftende; hun hadde ikke norske aner som hun visste om, men søsteren til hennes oldemor hadde vært gift Bagwell. Da var det bare å søke på nytt. Med navnet på det som sannsynlig var min oldefar, fant jeg et slektstre på nettet som inneholdt navnet Bagwell. Men dette slektstree inneholdt mer enn 16 000 personer. Jeg tok på ny kontakt med hun som hadde yDNA-testet sin far (firmenning) og fikk utskrift fra hennes slektstre med etterkommerne etter min oldefar (R. J. Bagwell). Nå kunne jeg komme videre. Han hadde bare tre mannlige etterkommere (sønnesønner) i passende alder, alle brødre, men ingen Robert Smith.

MULIGE KANDIDATER SOM KUNNE VÆRE MIN FAR:

- ➔ Den yngste av aktuelle etterkommere var tre år yngre enn min mor og hadde vært stasjonert i «The Pacific

- ➔ Theater» under krigen. Han var da uaktuell. Denne informasjonen fant jeg via søk på National Archives nettsider.
- ➔ Mellomstemann var like gammel som min mor, men jeg kunne ikke finne ut noe om hans militærtjeneste. Han var en aktuell kandidat. I ettertid har jeg fått vite at han var stasjonert i kanalsonen (Panamakanalen) under krigen.
- ➔ Eldstemann var fire år eldre enn min mor. Så fant jeg en nettside om «381st Combat Engineer Battalion» da jeg søkte på hans navn og Idar-Oberstein. Dette var en av de 21 avdelingene som jeg hadde på lista. Han hadde fått «Medal of good conduct» 5.juni 1945 i Idar-Oberstein.

- Det var også en mulighet for en sønn utenfor ekteskap, men jeg lot denne muligheten ligge foreløpig.

Jeg tenkte at eldstemann var den jeg var på jakt etter, men var ikke sikker. Han døde i 1978, men kanskje jeg kunne finne noen etterkommere etter han eller de andre brødrene? Jeg visste fra slektstreet jeg hadde fått at de hadde familie, så nå prøvde jeg å finne disse på Facebook. Datteren til eldstemann svarte ikke på venneforespørselen og jeg klarte ikke å finne noen av sønnene hans der.

Jeg utvidet derfor søket og fant flere nevøer, nieser og søskenbarn. Via disse fikk jeg etter hvert adressen til etterkommerne av eldstemann, og skrev brev til dem. Jeg forklarte situasjonen, hvem jeg var og hvorfor jeg prøvde å komme i kontakt. Det kom aldri noe svar fra noen av dem. Fra et søskenbarn fikk jeg bilde av det som kunne være mine søsken (fem stykker).

Så da stod jeg der, med mulige halvsøsken på den andre siden av Atlanteren som ikke svarte på min forespørsel. Noen ville tatt det som et avslag, men hos meg ble en idé født; jeg bestemte meg for å ta med kona og reise over for å prøve å treffe disse, og kanskje få en av dem til å ta en DNA-test, slik at jeg og de kunne være sikre på et eventuelt slektskap eller ikke.

SOM SAGT SÅ GJORT!

Jeg kom i kontakt med, og avtalte å møte, et (mulig) søskenbarn i Houston i Texas, en (mulig) nevø i DeQuincy i Louisiana, et (mulig) søskenbarn i Minden i Louisiana og hun som hadde testen sin far (firemenning), i Dallas i Texas.

I tillegg ville vi reise og besøke hun som hadde testet sin bror, i Carlsbad i California. Hun trodde for øvrig først at det kunne være hennes far som var min kandidat. Men han hadde vært i Østerrike under krigen, ikke i Tyskland.

Dagen før vi skulle reise fikk jeg mail fra Houston. Hun ville ikke treffe oss eller ha noe med prosjektet mitt å gjøre. Hun satt på veldig mye nyttig informasjon om familien, også militære karrierer, så dette var et skikkelig tilbakeslag.

REISEN TIL USA

Så hva gjør en da? Vi bestemte oss for å reise og eventuelt ta det som en ferietur. For: Hvis vi ikke dro nå, vil det ikke bli noen annen gang. Vi besøkte først (den mulige) nevøen og fortalte min historie. Jeg beklaget meg over at jeg ikke hadde kommet i kontakt med noen av mine sannsynlige søsken. Han hadde en enkel løsning på problemet. Reis dit og bank på døra! Dagen etter gjorde vi det. Døra gikk opp og jeg hilste mannen som åpnet med hans fulle navn (jeg kjente ham igjen fra bildet jeg

hadde fått) og presenterte meg. Der og da var jeg usikker på om jeg kunne forvente en knyttneve eller en åpen hånd ...

Etter to meget lange sekunder sa han «Oh, you better come in». Vi fant tonen med en gang og han husket brevet. Søsknene hadde diskutert dette seg imellom, men visste ikke hva de skulle tro eller gjøre med saken.

Vi fikk se familiebilder og høre om familien. Vi fant så mange likhetstrekk oss imellom at vi ble enige om at vi var familie. Mens vi var der ringte han til sin søster og skrot av besøket han hadde fra Norge. Han ville at vi skulle besøke henne også. Dagen etter dro vi og møtte henne. Jeg måtte igjen fortelle min historie og den ble godt mottatt. Hun inviterte oss med på biltur neste dag og vi besøkte stedet de vokste opp og kirkegården hvor familien ligger begravet.

Jeg fikk lagt ned en rose på graven til min far, til mine besteforeldre, noen av mine søsken og på en annen kirkegård også på graven til mine oldeforeldre. Dette ble høydepunkter, og var verdt hele turen! Veldig følelsesladet for meg.

Men var vi faktisk i familie? Det gjenstod å finne ut. Min halvbror i USA tok sin DNA-test og den viste at vi er halvsøsken.

KONKLUSJON

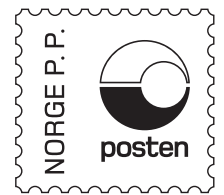
Knallhard jobbing med konvensjonelle metoder og DNA-testene, pluss mye flaks gjorde at jeg kunne finne min biologiske far i USA. Jeg har søkt alle mulige og umulige steder, og brukt all min fantasi og tid i to år på dette arbeidet. Og til slutt var det altså DNA-testene som gjorde utslaget for min del.

Jeg var klar over at det ikke nødvendigvis ville føre fram, men jeg hadde ingenting å tape, og var forberedt på alle overraskelser som måtte komme.

Likevel er min anbefaling: Prøv alle andre måter før du tar DNA-test. DNA-testen kan gi deg en overraskelse både på godt og vondt, som i all slektsforskning. Du skal vite konkret hva du er ute etter, for resultatene kan sprike i alle retninger og være vanskelig å finne ut av. ■ ■

KILDER

- www.bagwells.com
Familieside for utvidet familie.
- www.ftdna.com
Family Tree DNA. Utfører DNA tester.
- www.myheritage.com
Slektsprogram. Nettbasert, men Family Tree Builder er lokal på din egen PC.
- www.familysearch.org
Mormonenes transkribering på nett. Inneholder millioner av navn.
- www.archives.gov
Det nasjonale arkivet i USA. På 70-tallet var det brann og ca. 70 prosent ble ødelagt.
- www.legacy.com
- www.facebook.com
- www.google.com
- Tilsendt etterkommerfil fra firemenning i Dallas Texas
- Søskenbarn, nieser og nevøer i USA.

Returadresse:
Slekt og Data
Øvre Slottsgate 2B
NO-0157 Oslo

Trondheimsbasen

– et must for deg som har slekt i
Midt-Norge og Søndre Helgeland

Nå tilgjengelig på minnepinne eller som direkte nedlastning

Trondheimsbasen er snarveien til å finne slekt i Midt-Norge og Søndre Helgeland.

Trondheimsbasen omfatter:

- ✱ 7000 kilder
- ✱ 1350 søkbare kilder og vel 3 millioner søkbare personposter
- ✱ 650 kilder som er bla-bare
- ✱ 5000 lenker til kirkebøker, dødsfallsprotokoller og branntaksprotokoller

Det er Slekt og Data Sør-Trøndelag som utgir og selger Trondheimsbasen.

Les mer og kjøp på trondheimsbasen.no